CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)

ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1999

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol → (meaning "CONTINUED"), or the symbol ▽ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole → signifie "A SUIVRE", le symbole ▽ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

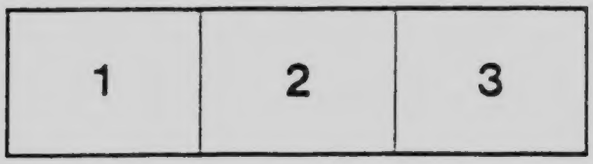

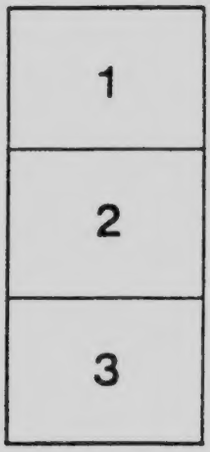

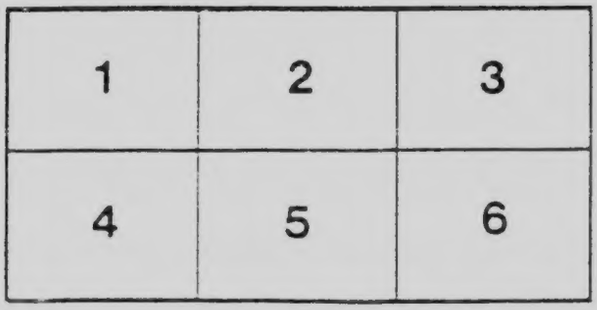

ВОЛОДИМИР Б.

Латачки.

ОПОВІДАНЄ.

НАКЛАДОМ РУСЬКОЇ КНИГАРНІ
850 Мейн Ст. Вінніпеґ, Ман.

Що кождий Українець

повинен читати

СИЛА І КРАСА, повість В. Винниченка. II. часть: Як баба Горбулиха зробила страйк. — Ціна 25ц

РАЙ І ПОСТУП. — Одна з найкрасших і важнійших науко вих розвідок. Написав Проф. М. Драгоманів. — Ціна.... 40ц

ВАРВАРА УБРИК. — Історична подія з другої половини 19-го століття, котра мала місце в Кракові в мурах кляштору, законниць Кармеліток. Варвара Убрик була замурована в темнім льоху через кільканайцять літ аж збожеволіла. Остаточно поліція впала на слід і виловила тих «святців». Ся історія потрясаюча до глубини душі а перечитавши її кождий довідає ся які то злочини діють ся по кляшторах. — Ціна 40ц

СТРАШНІ ТАЙНИ МОНАСТИРСЬКИХ МУРІВ подані Марією Монк, монахинею якій вдалось втечи з монастиря. Се найцікавійша книжка на українській мові. (Перевід з англійського) Ціна сеї книжки 50ц

МАРУСЯ. (Повість). Написав Гр. Квітка Основяненко.... 25ц

Душа тут обновляєть ся — писав Куліш — вбачаючи пишну красу дівочу і чисте дівоче серце. Се ж Маруся в нас перед очима: се наша молодість, се ті дні святі, приспопамятні, як і в нас було красно, чисто і свято в серці. Побачили ми себе в тій дівчині, чистій красою і непорочній серцем, мов глянули в воду на свою молоду вроду, — і як же то нам жити на світі схотілось... Зневірившись всьому щастю, тут ми йому дали знов віру — і здалось нам, що справді рай на землі буває.

В НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЄ КОПАЛА. — Незвичайно гарне оповідане. Написала Ольга Кобилянська. — Ціна 75ц

ХАТА ДЯДЬКА ТОМИ. — Повість з житя муринів в державах північної Америки. Часть І. і II. 50ц

ДВІ ДОЛІ. Гарна повість Д. Мордовця. 222 стор 50ц

ПІМСТА ЗА КРИВДУ. — Гарна драма у 5-ох діях зі співами і танцями з повісти Миколая Джеря. — Ціна..... 30ц

RUSKA KNYHARNIA

848-854 Main St. Winnipeg, Man.

ВОЛОДИМИР Б.

ЛАТАЧКИ.

ОПОВІДАНЄ.

Накладом Рускої Книгарні — 850 Main St., Winnipeg, Man.

PS8501
A23
L3

I.

На приходстві в Підлїсках тиша. Сонїшний жар пече, і біля приходства нікого не має. Конець жнив, усї при роботї. Голодна собака скавулить на пришонї, за роботою й забули єї нагодувати. Все завмерло — тільки, глянеш від приходства в діл, а там мов розрите муравлиско: вештають ся люди, ростуть стоги, несеть ся пісня.

У такий жаркий день над берегом Стрия, що пливе через Підлїски, сидів місцевий парох Трясило з учителем. По довгій купелї грїли ся до сонця.

— Ходімо вже домів. Ануж приїхали з міста — промовив перший парох.

— Мабуть їх ще не буде, впрочім вже ходім.

І пішли.

— А тепер, як заведу молочарську спілку зможу на хвильку спочати — говорив Трясило. — На хвилю спочати, бо ще много, ой много роботи, аж село буде подібне до людий.

— Ледво, чи й буде спочинок — відповів учитель. — Бо як лише спілка увійде в житє, будемо мусїли єї наглядати, а прийде зима, треба частїйше в читальню загостити, а далї вибори — усе щось нове! Усе новий батіг, щоби не заснути.

— Усе якось піде — докинув по хвилї отець Трясило. — Добре, що ви у Підлїсках, у вас знаходять мужики много ради і поради, а я помочі. Не так було за ваших попередників. Оден пияк, другий анальфабет, третїй бояв ся власної тїни. Ішов я сам один, а відомо: оден у полї не вояк.

Доходили до приходства. Трясило приложив руку до очий і глянув на шлях, що тягнув ся між хатами, та зоба-

чив тільки вози, що хитали ся обладовані збіжем або сїном.

— Не видно! Ідуть поволи, з тягарем.

Двері від приходства були замкнені. Пані матка пішла з донькою в огород вибирати огірки, а сини-ґімназіясти уже третїй день були на прогульцї в горах. Учитель і отець Трясило сїли в садї під тїнистою грушою та й далї повели розмову.

Оба були собі раді. Коли перед десятьма лїтами прийшов Трясило у село, застав його занедбаним, зубожілим і слїпим. Пані матка плакала, що дістала ся між таких людий, але Трясило, усе супокійний, не гриз ся. — Що тут поможе гризота! Роботи, робити тут потреба! — І нинї, по десятки лїтах, село змінило ся, що й не розпізнаєш. Де колись пишала ся посеред села велика корчма — нинї стояла читальня; поля, що колись були зарослі кукілем і хабазом, — нинї хилили ся від чистого збіжа. Перше все село ішло за старостою — нинї гнали буком аґітаторів ворожих кандидатів.

Перед двома лїтами прийшов у село учитель Розметанюк, людина працьовита й сьвідома та віддана справі свого народа. У нїм знайшов Трясило помічника й порадника, то й скоршим кроком пішла тепер праця. Оден вів читальню, другий склеп, оден касу, другий хлопців приготовляв до ґімназиї, тепер вводили оба молочарську спілку. Тай учитель горнув ся радо до пароха.

Сидїли й розмовляли про хосен молочарської спілки. Від часу як постановили її завести, подібна розмова вела ся між ними день у день. Та все знаходили щось нове, що потребували собі оповісти... Парохови здавало ся, що учитель ще не досить переконаний і він числив, кілько одна корова принесе зиску, в селї є тільки а тільки коров — чистий рахунок, кільки зискає усе село. На те вказував знов учитель, що від тепер станутъ господарі більшу вагу звертати на пашну господарку, а вона лїпше оплачує ся як збіжна — отже молочна спілка піднесе й господарку...

— А як часто мусять тепер ходити коло коров! Не то

що перше; станутъ чисто ходити коло коров, і в хаті вже більша чистота — новий арґумент приточував Трясило.

Серед тої розмови й не спостерегли, як з поза хат вирнули два воза, що вертали з міста з кружівками й начинєм. Біля приходства задержали ся, проти них вибіг парох і учитель тай стали оглядати. Хоч оглядати і не було що: машини обвинені соломою й запаковані.

— Нічо не зіпсувало ся? — спитав Трясило.

— Нічо, їдемо поволі.

Перший погонич виняв ізза пазухи письма з почти й подав парохови.

Пан-отець переглядав усе скоро, аж його зір пав на якийсь урядовий акт з окружної шкільної ради. Скоро розгорнув тай став читати.

— Чорт би їх побрав ! — пробурмотів.

— Чого така досада? запитав учитель, відвертаючи очи від воза на пароха Трясило здвигнув раменами і вагаючи ся, подав письмо учителеви. Хвилю було тихо — парох слідив вираз лиця учителя. По хвилї стрінули ся їх очи.

— Мене переносять? ze względów służbowych?

— Як бачите...

Вози рушили до читальнї, учитель і сьвященик остали на місцї. Мовчки вернули до саду.

— Аджеж інспектор обіцяв менї в липнї що я дістану тут сталу посаду, ще лиш конкурс мали тепер оголосити. Я й не мав жаднївського слїдства й за що мене переносять?

— За що? А чому ви не безхарактерні? Чому не „porządny Rusin"? — спитав з досадою Трясило. — За се сталиб ви в коротцї й директором. А ви й до читальнї ходили зі мною тай до каси, загалом брали участь в роботї в селї — от за те й переносять. Чогож хочете? Чорт би їх побрав! Щоби попусили ся! — По хвилї додав:

Саме тепер, коли вас найбільше потреба в селї!

Хвилю сидїли мовчки, оба задумані. Трясило заглянув ще раз у письмо й докинув:

— Вас кинули до Лужка, то дуже в горах, щось пять

миль до зелїзницї... а три до почти... Бодай показили ся!... Цікавий я, ким нас тепер ущасливлять?...

II.

Два тижнї пізнїйше, в недїлю, по полуднї, коло церкви бавили ся дїти, як горі за церквою затуркотїла панська бричка, а дзвінки, як у колядників, задзвонили на усе село. Дїти вибігли на шлях. Може опучкар в недїлю заблукав ся у село? — Та нї — се їхали якісь три панї, одна старша, а дві молодшї — доньки.

Мов наїджена качка заточувала ся жидівська бричка на всї боки шляху. Дишель підскакував від землї до кінських губ і бив їх, що не дають йому на старість спочати, а крила хотїли задержати колїсє, щоб їх не трясло. На передї на вязанцї сїна, мов на першому поверсї, сидїв рудий Жидок. З гори перехилив ся до дїтий, висїкав ніс, руку обтер об мішок і спитав:

— Чуєте, де тут мешкає сґомость?

— А вось ондечки, та велика хата — гукнули гуртом дїти. — Вітів Гривко біжить тепер до сґомостя.

— Вйо! — крикнув візник і грубшим кінцем бичівна почастував конї. І рушили з місця.

— Ізю, поправ собі хрестик, щоб було його видно, а ти, Біню, памятай і не підноси лївої руки, там цїлком тобі пукло... І правої не підноси, бо ще також пукне, — говорила найстарша панї до доньок.

Кілька хвиль пізнїйше застукали об двері в приходстві.

— Прошу — обізвав ся жіночий голос зі середини.

Увійшли, біля стола сидїла панї-матка, студиюючи кухарську книжку. В четвер мав приїхати суджений доньки.

— Маю честь представити ся: Латачкова, вдова по інжінєрі — казала панї, що увійшла — А то мої донї, тутешні учительки... Самі старали ся сюди...

— Трясцлова — промовила й панї-матка, та так невираз

но, немов стидала ся того імени. По хвилї замкнула книжку і докинула:

— Мило менї пізнати — попросила гостий у сальон.

— Всечеснійший дома? Ми приїхали представити ся. Ще вправдї час до науки, але треба оглянути школу, ануж конечно що направити.

— Муж має похорон, та верне небаром, — поволи відповіла їмость. Була троха перестрашена Привикла до спокою.

В кімнату увійшла Галя Трясилівна і на ново зачали представляти ся.

— Ах, як дуже нам мило пізнати панну Галю — щебетала Латачкова, мов в кімнатї комар забренїв би вечірною порою. — Боже, які ми щасливі! Інтелїґентний чоловік зупинить ся на селї між простим хлопством і нидїє та гине мов цьвіт на пустинї. Тому ми дуже щасливі, що будемо мати таке миле товариство.

— Ой правда, то правда! — промовила й панї матка. — Мій чоловік демократ, але менї то дуже не сподобаєть ся. Що то говорити: хлоп дикий тай годї, а ти за нього розбивай ся при виборах і накладай головою. На тій точцї я нї коли з мужом не погоджу ся.

— Гірке житє на селї без товариства — тягнула далї Латачкова. — Як жив небіщик муж, було нам инакше...

— А чим був небіщик?

— Адже ж казала! Інжінером, інжінером, ми мали й свою реальність, бував у нас староста, професори і доктори...

Панї-матка, яка усе мала респект до старости й рокам хвалила ся, як був раз у неї староста і хвалив сї каву — аж тепер спостерегла, що вона в сукнї, яка добра на приняте звиклих учительок — а не таких гостий. Тому скрутила ся і пусть у другу кімнату переодягти ся. По хвилї каже й Галї змінити стрій — сама біжить в кухню та й велить налити на каву.

— — — — — — — — —

Пан отець вертав під ту хвилю з похорону й вступив по дорозі до школи.

— Новина, новина! —

— Яка? — питав Розметанюк.

— Я дістав нині повідомлене, що до нас приходять учительки, які зовуть ся Ізидора і Сабіна Латачківні.

— Аж дві?

— В тім то й уся штука. Уважайте: я вже три роки побиваю ся з громадою о двоклясову школу — навіть не відповідали на наші просьби й домаганя. Аж тепер, ні сіло, ні впало, присилають дві вчительки тай розказують, щоб раз два, до тижня, постарати ся о приміщене. А я, назбитки тим панам, не думаю старати ся! — По хвилї спитав: — Як думаєте, що то значить ся, що їх аж дві іменували?

— Видно се протекцийнички інспектора, не мав їх де подїти і тому отвирає другу клясу, для них — а не для села!

— Dixisti! І тому вступив я до вас. Може ви знаєте що про ту Сабіну й Ізидору?

— Не чув, не скажу. У нашім повітї таких мабуть не було. Не знаю, а може се які нові „панчошкові", що йно зачинають службу. Не скажу.

— Мабуть добра не буде з того, ой не буде! Я чую вже се! — промовив парох. — Яж мав вже раз ту такого, який в очі лестив, а поза очи відтягав людий від читальнї. І що то мене не коштувало, нїм я позбув ся його! Біда, біда! Але, — додав по хвилї усьміхаючи ся — біду треба пережити. Ви були вже в Лужку?

— Учора вернув в ночи. Далеченько! Занедбане село. Та що? — гриз ся я дуже, що посилають у закутину, та побачив і стало відраднїйше. Не такий страшний вовк, як його малюють. Поля до працї досить.

Вертає Трясило домів, а тут і Латачківні його дожидають. Увійшов в кімнату і на Латачківні повіяло холодом від його лиця. Панї Латачкова сейчас представила себе й доньок, досить голосно вимовляючи „вдова по інжінері". Отець Трясило кивнув головою, немов казав: „добре, добре, я чув вже то"... й сїв біля стола.

— Ми приїхали лиш тому, щоб пізнати вас, всечесний отче канонїку, — вас, нашого будучого й певно прихильного предсїдателя шкільної ради — щебетала Латачкова до пароха. — З їмостию ми вже добрі приятельки, як би знали ся роками. Вже й знаємо, що панна Галя заручена із паном Левицьким... Усе вже знаємо.

— Я не є жаден канонік, а простий піп з Підлїсок — і звернув ся до жінки — дай каву, як маєш. Я маю таку голову набиту.

— Ми приїхали ще й тому, — вела далї Латачкова свою річ — щоб розвідати ся, як стоїть справа з другою салею для науки. Інспектор казав нам, що він вже писав до місцевої ради й саля мусить бути. Ми додаємо лиш то: ми хочемо близько.

— Близько?! — запитав Трясило — то най приїде і знайде! Таж ми три роки просили о другу силу, тому два мали ми навіть дві вільні кімнати в читальнї, але не давали другої сили і тепер там молочарська спілка. Аж тепер чомусь захотїлось інспекторови — до тижня! Раз ми не маємо в буджетї на те гроша, друге, щоб і мали, то на селї не має чиншових домів, щоб до тижня винайти. Зрештою, чи я слуга інспектора, щоб на його розказ до двайцять чотирох годин виставив школу?! Отже про „близько" вже і бесїди нема!

— В такім разї конче треба збудувати, збудувати!!

— До тижня? Ха ха-ха! — сьміяв ся Трясило. — Таж тепер роботи. Тай казав я вже, що у нас на ту цїль не має гроша. Одна хиба рада: учитель має три кімнати, панї помістять ся у двох, а третю тимчасом відступлять на школу.

— Так знов ми не згодимо ся! Мої доньки посьвятили своє житє для школи — а тут така їм за се заплата! А не казала я вам — звернула ся до доньок — не казала: ти, Ізю, йди на унїверзитет — нинї булаб ти вже укінчена фільозофка, а тобі, Біню, чи не говорила я також: їдь до того вуйка, що в Віднї є радником, він конче хотїв тебе взяти. Але ви обі наважили ся — а тепер гірка вам заплата!

— Певно, що лїпше було йти на унїверзитет, або до

вуйка радника у Відні — з притиском і з іронією в голосі говорив Трясило. — Зле пані зробили, село не для пань, тут треба робити. Шовки на бік — рукави закоти. Я виджу: пані делікатні — а на селї треба й дитинї часом заглянути в голову.

— Ти зараз зі своїм демократизмом! — обізвала ся жінка.

Латачкова продовжала тимчасом:

— Отче пан коханий й любий, ви таки зробите, як ми просимо. Ще в місті говорили нам, що ви маєте в селї необмежений вплив, все хлопи зроблять, що лиш схочете. Зробіть отже, о що просимо, щоб не віддавали ми одної салї і школу мали близько. Вам вистане одно слово шепнути — усї послухають вас. А нам нікода одного покою. В нас будуть бувати. Мій муж був інжінером, ми вели отворений дім, ще й тепер маємо богато знакомих, які нас дуже люблять...

Трясило обставав при своїм, як упертий Русин. Він признавав конечність другої учительської салї і сам просив о неї вже цїлих три роки, та обставини, серед яких то стало ся змінювали річ у його очах.

— Як інспектор так пізно розпорядив ся — то най тепер сам знайде собі салю! — була його відповідь.

III.

По каві пішли оглядати школу. Хоч доньки були учительками і до них належала школа, вони мовчали, усе за них говорила мати. На переді ішов парох з Латачковою, за ним Галя з Латачківними, сьміючи ся йшли дївчата.

На салю до науки не дивила ся Латачкова, єї вся увага звернула ся на меблиє учительок. Школа була добра, та все таки тут спостерегла Латачкова відбите вапно, там засмаровану піч.

— Ой яка я нещаслива! — ляментувала своїм тоненьким голосом. — То все треба направити! Пан-отче наш любий і коханий, кажіть таки завтра усї покої вималювати...

Ми в таких білих ніяк не можемо сидіти... Тай печі всї поні... тай підлоги нові треба дати. Паркетові.

— Усї печі добрі, поставлені тому два роки. — відповів Трясило.

Ай де добрі, де добрі! Ось тут оббито!

Тай повала, попукала, завалить ся ще коли в ночи і смерть буде нам всїм!

— Сеж тільки вапно відлетїло, — відповів знов Розмеганюк.

— Вапно, вапно! Ой Боже, пан Боже! Хтож нас похоронає, як ми усї тут помремо! Ви, отче певно нї! — звернула ся до предсїдателя — бо дуже до нас ви неласкаві. Будьте ласкаві для бідної вдови і бідних сиріт... так Бог казав.

— Показую вам то, що є! — відповів з притиском Трясило. — Маєте охоту спровадити ся — так спроваджуйте ся, нї — вольному воля. Не мучте мене своїм балаканєм. Вам требаб ще й цїлу школу до завтра переставити, до кафляних печий може ще справитиб і електричне сьвітло! А ми не можемо того всего зробити, отже вибирайте.

Латачкова закусила уста. Сама не вірила в те, щоб все стало ся, як хотїла — та ходило їй о те, щоби бодай тим показати свою висшість і своє панство. А потім і свою ласку: така у вас буда, а я, інжінерова, ласкава заменкати у вас... Однак Трясило заткав їй уста: думала стара заявити, що не спровадить ся до такої школи — та ануж він того тільки й жде?!

Стали вертати. Тепер передом йшла Латачкова, живо розмовляючи з доньками, за ними йшов парох і учитель. Учитель сьміяв ся, позираючи на стару Латачкову і єї доньки — їх фантастичні строї та неприродні рухи.

— Добре вам сьміяти ся — промовив Трясило і силюнув в бік родини Латачків. — Вам сьміх — менї хрест. Вже нинї таке зачинаєть ся — а що буде далї? Приїхала з міста тай думає, що на селї усї пляцком впадуть перед нею. От яке виходить! Щоби ще кожде село мало таку школу!

На приходстві панї Трясилова вже зладила вечеру.

Латачковій се дуже сподобало ся, що їмосць так делїкатно ходить коло неї. Він — як він, ще в місті їй казали, що він гайдамака, але їмосць така інтелїґентна й делїкатна, що й не пізнати, що то Русина. І пані Латачкова розніжила ся до пані-матки.

— Їмостуню наші кохані! На що ви робите собі тільки труду і заходу? Я відразу бачу, що ми будемо приятельками, бо такої другої, як ви, такої щирої й сердечної я й не бачила еще.

Засїли до вечері.

— Як сподобало ся паням у Підлїсках? — спитала конвенціонально їмость.

— Упереджувано нас, що тут не є гарно — відповіла їзя сим разом — але чи краса лежить тільки у однїй природї? Чиж не важнїйші є добрі сусїди?

— Не можемо нарікати — лебедїла знов стара, очами, мов шпильки, позираючи на пароха — нинї дістали ся ми поміж найлїпших людий, яких я бачила коли: між вас, всечеснїйший отче і батьку наш ласкавий, що маєте Бога в серцї і нас пошануєте і вас, добродійко, наша покровителько ласкава! Боже, зішли їм царство небесне і потїху із дїтий!

Пан-отець відложив вилки і глядів на Латачкову, як на акторку на сценї, учитель засьміяв ся сердечно — на всю хату і вдав, що кісткою дусить ся, одна їмосць слухала тих слів з побожностю — мов евангелія в церкві.

Далї вернула Латачкова знов до того, як вмер єї муж, що був „інжінером, інжінером", як староста бував у них; а далї стала розказувати, кілько то знаменитих партий старасть ся о сї доні. Були там питомцї й медики, інжінери й професори — й не зчислив би усїх нещасливцїв, що „мусїли" дістати копа.

За матерню стали й доні щебетати. Загалом замітне було се, що як довго не було Розметанюка — панни мовчали. Тепер чомусь отворяли ся їм уста й вони говорили й говорили й говорили... — як фоноґраф в другорядній ресторациї в торговий день.

— Паням, що привикли до міста, певно буде тут скучно? — думав Розметанюк.

— Нам ніколи не є скучно — відказувала старша Ізя. — Стараємо ся жити із людьми, а нема людий, жиємо з книжками та з тими героями, яких малює нам буйна фантазия поетів: Се й лїпше житє, бо зайняті люди на долинї слїз і болю повні облуди й зависти—герої з книжок виміріяні у хвилях натхнїня й тому ублагороднюють нас. Ми з ними жиємо, тим більше, що образоване то одинокий скарб, якого не забере нї лихий ворог, нї огонь, нї вода, нї жадна vis maior...

— Правду казала ваша мамця — обізвав ся Трясило — що вас нікода на село.

Пізно вечером вертали Латачки домів.

IV.

— Аж тут буде нам добре! — казала дорогою Латачкова до доньок. — Імость і Галя уже наші, а се найважнїйше. Треба буде нам масла, молока і иньших дрібничок, усе нам дасть наша імостуня. Вправдї дурна вона — та добра за те. То звичайно ходить в парі.

— Ніи як пес, щоб лиш укусити! — замітила Біня.

— Се байка! — потїшала стара. — У Русинів усе чоловік сидить під пантофлем жінки. Він — гайдамака — тільки нинї такий недобрий, що беруть помічника, а потім, вона його прикоськає і він прихилить ся до нас.

— Але як там погано! Не тонкість та елеґанция панує, а так звана простота. Яке там усе просте, некультурне — зачала знову Ізя.

— Так, так! І я то спостерегла — продовжала Біня— і вже до самого міста йшла оживлена розмова про приходство та його мешканців. В містї ждав на них простий хлїбський віз, вперед були пересїли ся на жидівську бричку, щоби „з парадою" перший раз заїхати до Підлїсок...

— — — По відїздї Латачків панї-матка порала ся,

збираючи начинє зі стола. Трясило ходив задуманий у другій кімнаті

Мимоволї насувало ся йому на думку порівнанє між Розметанюком, якого тратив — а Латачківними, яких дістав з ласки небес і пана інспектора. Розметанюк — чоловік характерний, що вийшов спід мужицької стріхи і хотів сплатити свій довг мужикови, який його виховав, і за те його перенесли — без слїдства очевидно — бо слїдство й не булоб нїчо виказало. Того перенесли — а тих дали! Претенсіональних, гордих та нещирих. Трясило в гнїві і слів не знаходив, якими їх змалювати! Відразу при першім кроцї, вводять непорозуміне й сварку: і се най буде їм нове і те до тижня най збудують і печі най їм переставлять і повалу нову най дадуть і підлогу! Одні ворота останутъ хиба старі...

. . . Добром то не пахне! Як вже нинї був такий їх перший крок — то що буде далї? В Галичинї кождий порядний чоловік мусить вести боробу як не зі старостою о вибори, то з повітовою радою о гроші — а тут ще й з учительками зачинай!

В кімнату увійшла жінка.

— Чогож ти задумав ся? Певно не хотять хлопи твоєї снїлки, а я то відразу казала: не побивай ся для мужика — він того не варта.

— Чи я мішаю ся до кухнї і твоїх коров? Або може в горшки тобі заглядаю? Чогож ти лїзеш не у своє дїло?

— Ти нинї такий образливий! Я жартом, а ти сварни ся зараз! Встидай ся тай уже! — По хвилї поспитала:

— А Латачки як тобі сподобали ся? Правда, що дуже інтелїґентні?

— Інтелїґентні? По чім жеж то судиш?

— Інжінерівні — того вже досить. Інжінерівні, а не доньки якогось там кондуктора або сторожа, як то часом бувають учительки... Тай як одягнені!

— І то вже в тебе інтелїґенция? Тобі щоб патик одягнули у шовкову блюзу, хочби і під пахою роздерту, і сказали, що се донька інжінера — ти зараз зітхнеш: інтелїґент-

на і впадеш на колїна. Щож то за інтелїґенция, як Ізя рецитує фрази вибубнені на память. „Образоване то скарб, якого не забере нї ворог, нї жадна vis maior". Ха-ха-ха! Шкода, що ще не сказала „vis капітан" — бо й се у ньої можливе. Або та чванливість: „о мою Ізю старають ся адвокати, та Ізя не хоче... для ньої за мало образований... і професори, лїкарі"... Ха-ха-ха! Ще никода, що якого князя нема поміж ними. Або й ті дикі претенсиї, щоб я зараз школу для них реставрував!... Скажи: тобі направду вони імпонують?

— Імпонують — не імпонують, але вони такі милї. Ти зараз усе критикуєш, берешь самі кепські сторони, а я й добрі умію знайти... От Галя буде мати товариство... тай я буду мати із ким хоч поговорити. Ти все в селї та в селї — а я сиджу сама та скучаю, а так хоч розмовлю ся з інтелїґентною особою. Яж не можу в одно приставати лише з Оленою й Горпиною.

— А я волю Олену або й Горпину як ту панську бляґу!

— Який гарний капелюх мала Біня — хвалила знову Галя, що увійшла. — Таке велике струсине перо! Як віддам ся і я мушу таке мати ..

— Го-го-го! Того ще не ставало, щоб ти була малною — говорив батько. — Знайте, що я не допущу, щоби ті, брехунциї були гостями в моїм домі!

Замовкла жінка і донька — в душі у них своя думка. Їм обом дуже сподобали ся Латачківни. Трясило клав ся спати, а в другій кімнаті ще довго розказували собі мати і донька про елеґантні строї Латачківних, їх білі струсині пера, про сальонові рухи й жести та про їх велике образоване...

На землю вже давно зійшла ніч. Крізь отворені вікна долїтали на приходство звуки сопівки пастухів від коний, деколи обзивала ся в селї собака Та все те постепенно втихало... все більше і більше... аж замовкло все село.

Замовкла мати і донька — на нинї було їм вже досить. — Не спав лише один Трясило, а думав в одно про нових галапасів, що спадали на село.

V.

Два тижні пізнійше їхали попри парохію вози з меблями Латачків, три вози, а в них всяка всячина: фортепян і дрова, яскрава жовта софа, червоні фотелї, а з заду телїпало ся зіле. Заглянула їмосць крізь вікно з кухнї і спитала мужиків:

— Самі панї коли, казали, прийдуть?

— Казали, що прийдуть в полудне зелїзницею. Гаврило вже поїхав по них.

На голову панї Трясилової насїла журна думка: прийдуть нїчо не зладжене, а то мійські панї, звикли до вигод... випадає, ба навіть і конче треба зладити обід і їх до себе попросити — думала панї-матка, росіл наставляючи.

...Але — думка думку доганяє — що муж на то скаже? Чогось він їм нерад, чогось він дуже кривить ся на них... Мабуть тому, що все жиє з хлопами, то й ненавидить панів, йому і в голові не може помістити ся, як мож жити із кимсь иньшим — а не з Грицьком або Паньком...

„Але — нова думка думку доганяє — сказати йому вперід, що запросить їх на обід — зверепцить! Лїпше не казати, потім „якось то буде". Звикне до них, бо чоловік населї до всього привикне... до крови, собаки — не то до панї Латачкової...!

— — Попри парохію переїхали Латачки. Пан-отець сидів в покою заглублений над рахунками склепу. Панї-матка тихцем шле Галю, щоби попросила Латачків. Школа стояла ще порожна, щойно зносили хлопи меблї з возів, біляних стояла стара Латачкова, вимахувала парасолькою і все пищала: „Ой не зачепіть, бо коштує сотку... Ой стола не оббийте, нів сотки коштує... Ой зеркала не стовчіть, бо згину на місцї. Ой-йой-йой...!" Панни сидїли в школї, Ізя ходила по клясї і сьпівала арию з „Фавста", Біня зірвала... Галя звитала ся з інжінеровою й просила:

— Мамця кланяють ся низонько панї інжінеровій і просять дуже, щоб панї інжінерова були ласкаві завитати до нас на обід. Мамця дуже просять.

— Ой Боже, мій Боже! І пощо тої субскиції? Таж ми все привезли зі собою, тільки пригрітиб! І росіл і мясо і печеню...

— Але мамця дуже просять і пані інжінерова чей не погордять нашим домом. Нам дуже було би прикро.

Пані інжінерова ще раз відпрошує ся, Галя ще раз допрошує, аж вкінці згодила ся Латачкова. В голос закидала собі, що робить таку „субскицию", а в душі була дуже рада: пила пині тоненьку гербатку, тепер думала пити другу...

Кілька хвиль пізнійше зчинив ся в сїнях на приходстві некольний крик. Пан отець скочив від рахунків. Думав, що се знов палить ся в комині — як се часто дїєть ся в приходствах, зловив збанок із водою — а то в сїнях витаєть ся жінка з Латачками. Пані-матка лебедить:

— Ах, що за щастє, ща пані завитали...

Панни щебечуть:

— Цїлуємо руцї, цїлуємо руцї...!

Стара пищить:

— Ми обід привезли зі собою, але просите, годї відмовити. Ах і пан-отець! Цїлуємо руцї, цїлуємо руцї..

Аж на подвірю Бриєько зачав скавулїти...

— Ромцю, проси пані до покою — усьміхаєть ся їмосць до мужа. — Я зараз прийду. Проси, проси, ще лиш курята оберну.

Трясило опинив ся нї в сих — нї в тих, був рад не бачити їх у своїм домі — а тут ще й проси! Не привик був слухати жінки — а тут ніяково не просити! То й пробурмотів щось під носом і Латачки увійшли.

По добрій хвилї в кімнатї з'явила ся пані Трясилова. На лицї здорова, червона, круглолиця. Як мак червоний відбиває серед ниви збіжа — відбивала й вона своїм здоровлєм від иньших. І від мужа, що був як перець худощавий — на лицї блїдий, над лицем зарисували ся глибокі похмурі доли і зморщі. Відбивала пані-матка і від Латачкової, що виглядала мов одягнена в чорну сукню обпалена коцюба, на якої вершку застромлено кругленьку поморщену диню — зі всього лиця видно було одні горючі, хитрі очі. Від

бивала пані-матка і від власної доньки, що мов пустий колос була худовища і стрімка. Дивили ся на неї й боїли ся, що ось переломить ся. В рахубу не входило панни Латачківні, що були схожі на рухливих товстих коників, що скачуть по траві — так і вони крутили ся — вертіли ся по кімнаті, не могучи нігде знайти собі місця.

Засїли до столу. Пані стали розмовляти. Мовчав один Трясило: його дусила атмосфера, у яку попав. До того нині мав тільки роботи, хотів скінчити якісь там рахунки — а тут лихий не мав їх де згубити і сюди надіє! В своїм домі любив приймити гостий, та таких, що до них прилягало його серце.

— Як він серобає — хмурила ся тимчасом Латачкова — таж він без вихованя, поважаня не має для пань.

З'їв тай призадумав ся.

— Всечеснїйший мають гарну бібліотеку — обізвала ся Ізя. — Ах, як я люблю читати! Ми стараємо ся жити із людьми, а нема людий, жиємо із книжками, тими скарбами; ними збогачуємо наші жадні душі. Жиємо з героями книжок...

— Я чув вже то тамтого разу — втїнно промовив Трясило.

— Добре тобі так Ізю! — підхопила скоро стара, знаменито орієнтуючи ся в ситуациї. — Отче, ви ще делїкатно єї бештаєте. Мене вона вже не слухає — усе в книжках. Навіть в снї говорить про них! Се переходить вже всяке поняте, як та дївчина обтяжує книжками свою голову, і тяжко зітхнула: — Боже мій! І що то було би з них обох, колиб були ходили на унїверзитет! А так — змарнований талан!

Пан отець, що з початку не був в гуморі, тепер став підсьміхати ся. Вона як квітка — думав — чи так єї кинеш, чи сяк, усе на ноги впаде! Латачкова розказувала тимчасом знов, хто старає ся о Ізю, а хто за Бінею вмирає. Пані Трясилова, яка з пієтизмом слухала усїх тих байок, замітила, що кождий чоловік має свої хиби.

— Та й я їм то кажу що дня й силую, щоби віддавали

ся вже раз — та що? Обі дурні, заслїплені в книжках — не знають житя... Чекають лїпших партий...

Скінчив ся обід. Панї розмовляли далї. Що правда що хвилї пригадувала собі Латачкова, що має ще нинї розпаковувати свої річи, але стали говорити про кревних та про моду — пропала й робота, а сонїчко стало клонити ся до заходу. Отець Трясило кинув їх давно, скучне йому пусте бабське меленє. Пішов в село до молочарнї.

VI.

Вийшов Трясило за браму, проти нього шкандибає старий паламар.

— Прошу сґомостя вмер Калуський, я йду по ключі від церкви, щоб видати хрест та сьвітло.

— Так нагло?

— Нинї кров його заллла, ходив до послїдної хвилї. Зігнув ся, бухнули керви тай пішов! Вона ще надійде, бо хотїлаб, щоб самі сґомость ховали — а не польський.

— Добре, поховаю. Йдіть і видайте все з церкви. Я йду до молочарнї.

Смерть Калуського насунула Трясилови на гадку чимало споминів, що вязали ся з хвилями, які він пережив в Підлїсках.

Село застав занедбане, але зачав працювати і по кількох лїтах була в Підлїсках читальня, крамниця, каса і всї горнули ся до нього. І дїтий підготовляв до ґімназиї. Якось на пятім роцї постановив в сусїдній Луцї заложити читальню. Самі мужики приходили й просили: мали пароха, який збивав гроші і більш нїчим не журив ся. Поїхав Трясило раз і другий, зібрав народ, зробив перші збори, як якось в тиждень потім просить його луцький дїдич до себе.

— Я не противен читальнї, борони Боже! А тільки менї не сподобало ся, що тут увійшли самі радикальні елємен ти... Менї дуже лежить на серцї добре руського народу... Тільки противен я сїй однїй читальнї... Поза тим я дуже їм

прихильний... наш нарід образуєть ся, просвіщаєть ся... Лиш той радикалїзм мене непокоїть дуже, тому прошу вас: розвяжіть читальню, яку самі завязали...

Трясило відповів так само делїкатно. Він сказав, що для пана дїдича він все зробить — крім того одного... Поза тим най дїдич жадає чого хоче, він все буде старати ся зробити, що зможе, а лиш то одно... Йому дуже прикро, що мусить відмовити...

Того року на весні заказав дїдич принимати читальників у двір на роботу — у відповідь зробив Трясило дїдичови в часї жнив загальний страйк. І дїдич потерпів... Але й дїдич не подарував свого, постановив ломити вплив Трясила у самих таки Підлїсках — витворити партию противну читальні і „просьвіті". Людий знайшов кількох, двох-трох латинників, які в перше довідали ся, що вони Поляки, їм обіцяв дїдич, що від тепер будуть їсти пшеничний хлїб... Знайшов і старого віта та членів старої ради, яких Трясило повалив при нових виборах. Головою сеї партиї був Калуський, що саме помер. Хлоп як мур: одного хлопа возьме бувало в одну руку, другого у другу тай несе селом. І від тодї зачали ся в селї розбої. Зійдуть ся часом люди до читальнї, на читальню посипле ть ся камінє, вибіжуть — нікого нема... Вертають парібки з читальнї, на краю села, як би з під землї, вродив ся хлоп як мур, повалив усїх і пез під землю. На весну розібрав хтось сїно... Всї знали, чия се справка, та за руки нїхто не зловив.

Нераз діставав Трясило листи з погрозами. „Не сьмій мішати ся тепер до виборів, не їдь в місто, бо смерть тобі буде!" — Сьміяв ся з погроз. Коли менї написано, що вмру в лїжку — чогож мав би я на дорозї умирати? Їздив ще більше — як галицький упертий Русин.

Два роки вела ся така борба. Оба роки мав дїдич в Лущі страйк, оба не міг зібрати збіжа — оба роки мав і нарох шкоду, тут згоріло йому сїно, там бульбу хтось вимикав...

Була саме зима. Вертали люди якось в недїлю з вечірнї, як рознесло ся по селї між парубками, що Калуський з

кампанією пє в корчмі. Обступили парібки корчму. Котрийсь ударив кулаком в вікно тай крикнув:

— Хрунї. Остатня вам нинї година!

З корими вискочив Калуський, та парібки втїкли, хотїли виманити усїх на улицю. Калуський пустив ся за ними. Один парубок втїкав, посовгнув ся і впав до рова. У тій хвилї глухий удар розніс ся по дорозї: грубий кіл Калуського спустив ся на його голову. Парубок зірвав ся, побіг десять кроків — закрутив собою м.нка і знов грубий кіл спочав на його голові.. Від корими до села текла річка крови по білому снїгу, куди парібок втїкав.

Калуський був вже в корнмі. Під коригмою нів села. Тодї впав знов з корими Калуський, за ним старий віт і коваль і ще двох латинників — і жид, використовуючи ситуацію, замкнув двері. В руках держав Калуський довгу лаву, широко опирав ся на ногах і як стеблом замахував у нів коло, роблячи дорогу.

— На бік! На бік! — Як мухи від помела розбігли ся жінки й дїти, парібки прискочили щоби зловити другий конець лави. Але тодї піднїс Калуський лаву в гору і спускав на дїл. Парібки присїли до землї. Замахнув в друге лавою з півколо, викрикуючи „на бік, на бік!" — та попід лаву просмикнув ся брат побитого і вбив Калуському під груди ніж. Як підтятий дуб повалив ся хлоп об землю. Усї кинулись тодї на нього і на його товаришів. Від тої бійки настав в селї спокій. Калуський лежав потім пів року в шпиталї і вийшов нібито здоров. Та все хорів, аж нинї помер.

До нинї був спокій!

— До нинї! — думав Трясило — а нинї новий камінь упав на село....

Увійшов у молочарню. Послугач вимивав масло. Трясило спостеріг, що не до ладу іде йому робота, закотив рукави і сам зачав вимивати. Послугач стояв мовчки, по хвилї промовив:

— Шкода того навчителя. Перше було кого порадити ся; от і ту роботу булиб менї показали, а тепер хто зна, що то ще буде. Як той казав: вибачайте баба! А що баба — то

не хлоп. Тай хто то такий цікавий вигадав, щоби баби вчи ли?!

— Певно, що кождому мусить бути прикро — відповів Трясило. — Взяли наше, а дали чуже. Але пережили ми не одну вже біду — і ту пережиємо! З тим треба погодити ся! — говорив, бо то „погодити ся" зросло ся уже від давна з його тілом і душею. Конець-кінцем погодили ся з усім і його батьки та діди й прадіди — до семого поколїня... Був не вдоволений з відносин, серед яких жив — та щож? — погодити ся таки треба...

— А за що їх взяли? — питав послугач.

— Бо був наш — а не їх, от і все. Ходив до читальнї і людий учив — для них се гріх непростимий, бож лїпше водїти над темним народом — дурним волом орати.

— Не по правдї. Не дурно то разказують в казцї, що неправда правдї видовбала очи.

— Є дві правди на сьвітї — відказав Трясило. — Одна сидить в книжках, а друга у сьвітї жиє. Та, що жиє в сьвітї, то сестра сили. У кого сила, в того і вона. Та що нам з правди у книжках, коли еще нема сили?

Зі сїний виставив голову старий Опанас; ходив до склепу по тютюн. Чув, що щось говорять про учительок і залебедів беззубими устами, шипиляючи:

— Тай я то кажу! Де-де-де! Вони делїкатні. Я видів, як їхали і стали коло школи. Де в них сила, щоби вчити хлопські дїти?! Їм на спацирі ходити попід руки зі шандарами та зуби продавати. Де-де-де!....

VII.

Пізно вечером вернув Трясило домів. Латачків не було уже в парохії. Увійшов в кімнату і впали його очи на Галю, що стояла біля зеркала, викручувала головою та приглядала ся свому зачісови. А зачіс був у неї як у Латачківних: як би яка птиця мала гнїздити на голові, щоб вивести дванайцять молодих — такий був зачіс.

— А то що? — спитав. — І ти вже їх малпуєш? Зараз перечепи ся, як чесала ся першійше.

— Чиж так не сподобало ся таткови? То по новомодному, фантастичному — так гарно. Мене інжінерівні научили.

— Зараз мені то гніздо з голови, щоб я і не бачив!

— А щож тебе то обходить? — запитала жінка. — Таж зачіс доньки належить до мене. А той дуже мені сподобав ся і тому просила я панни інжінерівні, щоби єї навчили. Що ти розумієш ся на тім?!

— Я раз сказав своє і так має бути! Н: ї переняли ви зачіс, завтра переймете бляґу, позавтра нещирість — неправду. Не бачите, що то шумовинє польської культури — ви, діти бідного народу, що волю має викувати для себе. Куди ж ви лізете? Що тільки з міста і в подертім шовку — ви лани лижете й малпуєте! Деж ваші очи і амбіція?

— Шумовинє польської культури? Яж то знала, що такі дистинґовані, інтеліґентні та милі пані тобі не сподобають ся. У тебе ідеал — як я то усе кажу — Грицько Нечесаний та Панько Немитий. То твої ідеали — і деж тобі зрозуміти їх інтеліґентних — дистинґованих? — говорила жінка. Єї голос дрожав, була ображена.

Трясило лише здвигнув раменами.

— Я не буду запускати ся в диспуту, одно прийміть до відома: або сами перестаньте з ними заприязнювати ся, або як я їх ще раз побачу в своїй хаті — за двері і конець!

Жінка подивила ся на него, плюнула і вийшла у другу кімнату — плакати. Знала, що в мужа всьо можливо... Дивак тай годі!

У другій кімнаті ходив задуманий Трясило.

Була се людина великого гарту, ще більшої упертости. Був в силі як павук десять разів зачати снувати, а не вдало ся, зачинав в одинайцяте. Для него не було слова: розчароване, на все дивив ся погідним, майже байдужним оком. — Пощо журити ся й клопотати ся наперед, ще час й потім! — говорив бувало. Але й потім, як не вдало ся задумане діло, не гриз ся. — Гризотою й сумом муру не пробєш! Тут треба діла — і мов би й не було неудачі, зачинав на по во.

Вихованок народовецької партиї вісїмдесяти років по середнього віку, коли ідеалїзовано народ. Та прийшов на село і пізнав пропасть між своїми мріями і дїйсностію. Пізнав велику невиробленість мужиків до сусупільної працї, пізнав як мужик ще не вміє відріжнити особистої справи від справи загалу, як мужик ставить висше добро особисте від загального дїла. А консерватизм у селян, що зупиняє кожде нове дїло! То всьо вже знеохотило тільки одиниць, що в молодечім запалї рвали ся до „народної роботи".

Трясило думав: запрягати ся менї в тяжкий плуг, чи з заложеними руками ждати, аж станеть ся чудо і манною спаде з неба сьвідомість?

І запряг ся. Не було у нього нї буйної фантазиї — нї широкого полету — або хоч того, що зветь ся „широка натура". Нї мрій про красну будучність. А справдї як віл тягнув тяжкий плуг. Може й де инде булоб красше жити, може й условини житя були лекші — але його не тягнуло куди инде. Зжив ся з Підлїсками й Підлїски були для нього всїм. Нарікав часто на зле поле, на секатури старости, на відносини з луцьким дїдичом і навіть подав ся був раз на лїпшу парохію. Але прийшло перепроваджувати ся — роздумував ся тай таки остав. Махнув рукою; хто зна, чи там буде лїпше, от лїпше вже тут біду коротати... І далї остав — нарікаючи.

Сусїди не долюблювали його. Як упорядкував своє село, став заїжджати і в сусїдні. Тут заложив кацапови читальню, там при виборах перетягнув село на свій бік. З'їдуть ся бувало сьвященики на соборчик і нарікають на нього.

— Собрати мої і отцї кондеканальні, осудїть отсе дїло отця Трясила — говорив отець з Луки. — Я пан у Луцї, як скажу, усї так ідуть! Бо я і село — одно. Отець Трясило приїхав в Луку і поза моїми плечима заложив читальню „Просьвіти". Усїй народ пішов уже за ним — тепер роздвоєнє в селї. Я жадної не потребую України... Щож ви на се отче Трясило? Чи так казав Христос?

— На що? — питає підсьміхаючись хитрий отець Трясило — я пив тепер каву і не уважав. Не знав, що то де ме

не... Повторіть ще раз...

Повтаряє сусід в друге, та вже горячійше. До него долучуєть ся другий і третій, що також позакладав їм читальні. В деканаті ще богато старовірців — усі насїдають тепер на Трясила. Щинюсть ся сварка. Українці обстоюють за Трясилом, старі проти нього. Тут впало слово „панвітчик Українчик", а там „московський запроданець". „ренеґат". Гамір, крик, сварня.

Один Трясило — анї пари з уст.

По обіді засїдає старша братія до карт — і далї клепуть та дорікають Трясилови. Та він уже не чує — він вже в Луці люструє склен і в кулак сьмість ся. Словом розізлили ворога — ділом поломиш йому ноги.

Не любили його й за те, що мало брав за требн. Котрийсь і скаржив його до Львова, що він неує мужиків, бо вчить на дурничку.

VIII.

Над селом спокійна лїтна ніч. Крізь відчинені вікна вдарило ся лагідне холоднаве повітрє і приносило зі собою легкий шелест листя та шум води зі млина.

Трясило лежав задуманий. Лагачки і непорозуміне зі жінкою настроювали його погано. Особливо справа з жінкою непокоїла його. До тепер вона хоч і не розуміла його, та все була між ними згода. Усе тягнула жінка до панства і панських манер, вона хвалила все давні добрі часи, коли в єї батька говорено по польськи і тим відріжнювано ся від хлопа — нинї між сьвящеником і селянином і що до мови не має ріжниці! Колись на празниках вгинали ся столи, а молодіж бавила ся й гуляла. Роками тямили такий празник— а нинї муж демократ і такі другі з'їдуть ся до него і мелють голодними губами про одну молочарську спілку й навіску повітову раду... Давно й імена були якісь панські. Самі Левицькі, Гоповські... а нинї між сьвящениками що другий то Ханик то Хомик, то Крутоное або хоч би і Трясило! Поганї часи! Вона й не розуміла, як муж міг в слоту їхати до міста на якісь там збори, або місто дати гроші на новий ка

нелюх доньці, посилав на якусь там бурсу, хоч їх сини не були прецінь в бурсї, як там якісь бідаки...

Усе тягнула вона до панства та панських звичаїв, а що в селї не було панів, мусїла клонити ся до мужицтва, а що гроший не було, не могла свому „панству" надати конкретного виду.

Тепер, як прийняли Латачки було відразу видно, що жінка, а навіть і донька хилять ся до них. І справджувала ся приповідка про шевця, що ходить без чобіт, про кравця, що має подерту одїж... Він боров ся цїле житє проти польського впливу і культури — а в його власнім домі знаходить ворог и перте. Отсе було що його гризло.

Хоч і потїшав себе: Латачки були всего два рази в його хатї, сеж нїчо ще не значить. Раз мусїли навіть бути як у предсїдателя місцевої шкільної ради. Ходилоб о те, аби далї запобічи злому, а сеж нїчо лекшого... Скаже жінцї: така моя воля й конець!

— Тай чим таке Латачки провинили ся? Приходила инша ще більш добродушна думка. Саме передчутє й апатия, яку до них почув від першої хвилї, нїчого ще не значать. Що були людьми без глубшої думки, брехунцями та арістократами — певно, що зле, але апуж не будуть шкідливі?! Мійські — зжиють ся зі селом і може й змінять ся на лїпше. Не будуть йому помічні — се певно та може й не шкідливі. А й се вже богато і се треба би приняти від них.

І як часто се дїєть ся у нас: витолкував собі все на добре.

— То треба еще підождати... Треба ще лїпше їх спізнати... А нуж він обманув ся за першим разом і вони не такі чорти, як він їх змалював?... Зрештою най будуть і такі, то ще не втїкли, він повели приглянеть ся їм, придивить ся їх роботї... а як буде шкідлива, він знайде ще час, щоби їх позбути ся.

Оттак витолкував собі все і вже став годити ся... і що до Латачків був вже спокійний — на якийсь час.

— — — Скінчив Трясило місячний обрахунок склепу й кинув ся до книжок. Цїлими днями пересиджував над історию українського народу, що хвилї виписуючи собі важ-

нійші події. Хвилями відсував книжку і призадумував ся. З поміж леґіону імен виринали виразнійші постаті, які полонили його серце тим, що клали свої голови за добро нещасної „отчини". Чув до них горячу приклонність і хилив чело перед ними. Приходили йому на гадку й постаті з грецької та римської історії, величаво прикрашені фантазією — та для нього зимні і холодні... І почуте звязи з давними героями підносило його серце в гору понад сїру буденщину і підбадьорувало його духа. І в нас є давня — нам самим не відома і невідчута культура!

— А ти знов читаєш того Грушевського? Таж тими книгами ноги поломив би — не то щоб їх в голову собі тарабанити! — казала їмость, входячи. — І нащо тобі того? Не кажу ще проповіди — то твій фах, хоч і того тобі не треба, бо красно, дуже красно умієш говорити. — —

Минали дні за днями, чим раз більше привязував ся Трясило до роботи. Аж одного дня почував, що болять його крижі і наступає пересилене. Тоді кидав книжки і йшов в поле, ставав за плуг і орав. На другий день молотив збіже, то знов копав в городі, аж одного дня зупинив ся серед роботи, спирав ся на плуг і питав себе: Ого! Та чиж на те одно я жию на сьвіті, щоб орати та молотити?! Прецінь і хто иньший зробить сю роботу — а на мене жде иньша, якої хто иньший не зробить. Ґет від мене сатано! — і знов вертав між книжки, обчислював склеп, доглядав молочарні.

Не мало часу забирала й парохія, журба о діти, катихитура в школї і т. д.

IX.

Поза плечима панотця надскакувала тимчасом жінка і донька коло Латачків. Коли пані-матка спізнала ся близше з Латачками, побачила, що в них круто в грошевих справах. Усї майже гроші видавали на виставні сукнї, капелюхи та давні довги. До того любили вони часто виїзджати в місто на всякі забави, які лише були. На веденє дому і їду оставало мало або й нїчо. Вправдї казала що хвилї Латачкова, що має трохи зложеного гроша, але то на посаг для

доньок... До того й кілька там того гроша?! — марних кілька тисячок! Та за те, як чого не ставало до дому — доносила у пані-матки. Вчера „вийшла кава", нині „забули у місті купити муки", в четвер „масло заробило ся"... Пані Трясилова усе те давала — адже ж то пані інжінерова, тож годі якось відмовити.

Уродило ся в парохії одинайцятеро пацят, зазріла їх Латачкова тай каже:

— Імостуню ти моя кохана! (Вже казали собі „ти".) І щож ти з ними зробиш, моя ти золота? Деж ти їх помістиш, як більші підростуть, ти й місця не маєш!

— Продам, перед сьвятами будуть дорогі.

— Продаш? То знаменито! Продай і мені одно, я зараз заплачу... кілько тобі дати? — але гроший не виймає. Пані-матка обміркувала собі знов в своїй добродушности, що то й не лицює брати гроші від бідної вдови, до того від пані інжінерової... І каже:

— Най буде вже й так, на розплодок, на памятку від мене.

Латачкова того тільки ждала й каже:

— Ні, я за дурно не хочу! Мені й ніяково так брати... Я зараз заплачу... — як тільки буду мати гроші.

По двох днях прийшла Латачкова і жалібно плаче:

— Імостуню ти моя кохана! Дістала я в презенті від тебе паця і клопіт мені тепер великий. Відки взяти мені муки, щоби його годувати! Порадь мені кохана імостуню...

І знов дала пані матка о що допрошувала ся Латачкова — дала, щоб не бачив того муж. Він дражливий, нервовий, готов ще зробити яку авантуру... Що там полова і мука — дрібне, еще не збіднію... До того се пані інжінерова і годі відмовити якось.

За то все відвдячувала ся Латачкова тим, що пані матці плела солодкі бакаляси й баляндраси. Мов тробадур сьпівала пані матці похвальні гимни.

— Імостуню, ти моя кохана! Досі я мала одну лише вірну приятельку — дідичку з Лісної Волї. Але ти лїпша о цїлїське небо. Ти й більше дистинґована. Як би хто не знав,

що ти Русинка, навіть не спізнав би! Така делїкатна, інтелїґентна й люба.

То знов питаєть ся яким милом мисть ся кохана і-мость, що таке делїкатне має личко?

— Перше виглядала я ще гарнїйше — відповідає добродушна їмость — але від кухнї і турбот знемагає чоловік.

Латачкова прижмурує одно око і сьмість ся лукаво, бож лице панї матки — і слїпий се бачить — цїлком уже не делїкатне.

— — Ще більше як мати підпала під вплив Латачків донька. Галя не вдала ся нї в батька, нї в маму. Виховувала ся в домі маминих родичів і виросла на „дїдову і бабину внучку". Хоч мала уже 20 лїт і була заручена — усе остала дїтваком, що не мав нї активности, нї енерґії в собі. Як хто їй сказав, так думала й робила. — ...Або я знаю? Як татко та мамця скажуть"... — відповіла судженому, як розмірний осьвідчав ся їй.

— Як маю то розуміти? — питав. — Може ви менї не є раді?

— Нї, нї...

— Отже приймаєте мою горячу просьбу і моє до вас благанє?

— Як татко й мамця скажуть, я так зроблю. Перепрашаю, я зараз їх спитаю.

Батько називав єї мамалиґою, що не кров — а воду має в жилах. Суджений ідеалїзував і підносив єї під хмари, з нею мав бути — по його думцї — знаменитий материял на жінку. Вона нї не тїшила ся, що вже має „свого", нї не плакала за другим. „Або я знаю?" Як Бог і Матїнка божа дадуть — так воно буде!... Одного бажала ще трохи бути коло татка й мамцї, щоб не розставати ся ізза чоловіка від своїх котиків та телички, яку їй бабка дарувала.

От і вона улягала впливови Латачків. Разило єї часом їх масне слово й бляґа — але й сподобало ся то, чого сама не мала: їх енерґія в борбі о житє, перебіглість, шовкові строї та замашисті капелюхи, про які Галя могла тільки й мріти. Тай які рухи в них елеґантні! І вже підчас другої ві-

зити навчили сї так само „гарно" чесати ся, як самі чесали ся. По тижневи вміла вже так само елеґантно кланяти ся і руку подавати, як вони, по двох тижнях стала перероблювати свої давні суконки — пізнала, що всї були не модні.

— — — Сидів якось панотець над часописю, як увійшла жінка, глянула на нього й усьміхаючись промовила:

— Нинї четвер, ти оголив би ся нинї...

— Я? — від коли жив з жінкою, ще нїколи не приходила до нього з такими просьбами. — Пощож тобі того? Я ж не їду нікуди, оголю ся, як все, в суботу.

— Не їдеш нікуди, але до школи йдеш на релїґію. І чож то так випадає? Щож подумають собі чужі люди?! Для самої елеґанциї ти повинен то зробити...

— Ага! Туди стежка в горох — подумав і спитав: — Тобі певно на се звернула увагу Латачкова?

— Нї... відки?... Я сама від себе... — Але було видно до сї лици, що муж вцїлив в саме серце. Бо й дійсно напоминала Латачкова нашю матку, щоб дбала більше про мужа. Щоб все був оголений, щоб мав усьміхнене лице та щоб прийшовши в школу, вступав на добрий день до старої Латачкової — бо й як се випадає: прийшов в їх дім і зі всїми не звитав ся?!

Догадав ся Трисило, що се пішло від Латачкової і на забитки їм усїм постановив тепер усе ходити неголений до школи...

По кількох днях повідомила нашї матка мужа, що їде до міста.

— Про мене, їдь — відповів.

— Менї треба конче нової осїнної сукнї... — докинула несьміливо.

— То купи собі.

— Але... я гроша не маю.

— Тай я не маю.

Мовчанка.

— Ану попукай тай дай пару корон.

— Казав, що не маю, впрочім ти маєш якусь на собі, тола не ходиш. Чогож хочеш?!

— Маю, та що як не модна?! Не маю в чім показати ся між людий, гірка моя доля з тобою!

— А деж то ти так буваєш? У якого то панства буваєш, що треба аж найновійшої моди?

— Буваю, не буваю — але часом і до нас може хто зайти, яж мушу мати, у чім показати ся.

— Показуй ся! Я знаю одно: в блакитнім склені я винен до нині з часу, як ще Ґеня віддавала ся та й годі заплатити, бо тих двох у школї. А ще як прийдеть ся Галї справити весїлє — голова сохне, як то поладнати. А тобі найновійша мода влїзла в голову!

— Тобі все — менї нїчого! Гірке менї житє з тобою! Ось така Латачкова, вдова, доньки учительками — а вона усе в новім і наймоднїйшім. А я їмость, парохова із Підлїсок — все в старім! Піду до божого дому, стану коло них і лице менї зі стиду паленїє! Яка моя мізерна сукня проти їх який мій капелюх, яка парасолька!... І місто молити ся — я плачу... й плачу... Через тебе вже більше й не піду до церкви...

— То не йди — промовив муж.

Жінка усьміхнула ся, погладила мужа попід бороду та й просила:

— Ну, дай менї дай... Потряси там свою Портуґалію і дай...

— Жінко, чого ти стала других малпувати? — спитав нан отець, а чоло його нахмарило ся. — Будь самостійна. А то під впливом Латачків стала ти жити для одної форми, не маєш своєї душі, а запозичуєш ся у них! Як низько ти падеш! Жий, як стан тобі позволяє... Жий повним житєм, житєм душі й тїла. Житє своє виповни красним завданєм ,щоб слїд по тобі остав. Возьми собі, Ґеню яку дрібну цїль: заглянь часом у хату мужика і зверни увагу на чистоту. Роби се рік... два... три... лише у своїм селї. І будь самостійна. Роби добро, яке душа тобі каже і не диви ся на нїкого.

Але жінка вже не слухала проповіди, яку муж говорив під впливом Толстого. Вона плакала вже в другій кімнаті на деспотичного мужа і неволю, в якій проживала двадцять і пість літ. Трясило вже й не звертав уваги на жіночі сльози. Жіночі сльози а весняний дощ однаково недовгі.

Жінка плакала, а муж пригадував собі, як нині рано стрінув його старий Утриско, що мав сина в семій ґімназиальній. Старий стрінув Трясила на дорозї і спитав:

— Слава Йсусу. А що менї робити пан отче?

— З чим?

— З чим? — зі сином та з оттими во панами, що їх сюди нечистий надніс,

— Або що?

— Добре менї або що? Приїхав тому чотири тижні син на недїлю домів, треба було йому біля. А ті во виділи через вікно, що хлопець нівроку тай до себе заманили! Спитали його через улицю, котра година, бо в них зіпсував ся зегар. Таке придумали, щоби, розуміте, знайти зачіпку. І слово по слові, слово по слові, заманили його в хату. А я вже лише дивлю ся, що то з того буде. Сидів у них через обід. — Щож, тебе приймали? питаю, як вернув. — Ая, приймали мене красно — каже. Я тому й радий, думаю, от доховав ся я вже такого сина, що й панни до нього липнуть. Аж тут на другу недїлю він знов приїздить — та вже до них просто. Тодї менї прояснило ся, взяв я його на бік та кажу, щоб відразу перервати ту його милість. Кажу: сину, на що тобі того інтересу? На що тобі вже нинї коханок? Скінчи вперед школи, а тодї я запряжу тобі конї в драбинястий віз тай повні драбини привезу тобі і не таких коханок. А він до мене остро: тату, не сьмійте ся з мене, не ображуйте мене! — Стих я, така моя натура, як не можна його остро, той я уже гладжу. Став я тай прошу: — не будь, кажу, мій сину лукавий, таж знаєш, які я гроші на тебе вже видав! Я ходжу в подертій сорочцї — ти в панськім мундурі, я їм пісну бульбу — ти мащене мясо! І тобі коханок єще забагаєть ся?! — Став він тай плаче. Але потім він знов приїхав, — а перед тижнем дістав я письмо від директора, що він цїлком пога

но вчить ся в школї, а вчора він знов приїхав до них і каже менї, що кине цїлком школу, оженить ся тай піде до фінансів. А я його бучком та бучком, він в ноги, а я підогнав його аж під Луку й кажу: марш менї до школи! І що менї тепер робити? — — —

„І з ними малаб приставати моя жінка і донька?! — думав отець Трясило. Хвалили ся, що старають ся о них інжінери й доктори — а хапають ся й семої кляси! Такі приятельки жінки? І приспана в душі обава перед Латачками будила ся знов.

І голос шептав в душі: ти мусиш позбути ся їх із дому і з села! Се одинока рада — щоби позбути ся їх! І спокій будеш мати дома і мир буде в селї. Позбути ся! Позбути!

...Але як?...

X.

Некористний вплив Латачків став о. Трясилови з часом спостерігати не тільки на своїм домі — а й в школї та селї.

Якось раз каже дїтям на релїґії читати з катехізму.

І і-і-і — читала Безналкова Варвара з першої лавки. — Іс-іс-ісус як бив...

— Кого бив? Читай ще раз — крикнув Трясило, що ходив по салї. Станув і вилляв очи в дївчину, що не вміла на другім відділї прочитати реченя.

— Іс-сус- так бив — поправила ся.

— Кого бив? Як ти читаєш? Поправ єї Миколо.

—І с-сус як був на-на зем-зем...

— Дїти, а вам що такого? — питав здивований. — Та минтого року читали ви плавно, що вам тепер стало ся?! Чому тепер не вчите ся? Адже то ваше рідне — ви Русини — а не вмісте по свому! Соловій по свому щебече, воробець цьвірінкає по свому, тільки ви, виродки якісь — що з вами стало ся?

У клясї стало тихо. Дїти на піднесений голос Трясила випростували ся, складали заложені руки на груденята, а очи встромлювали в сьвященика.

— Таж пані учать вас так само як тамтого року учив пан учитель?

В клясї було тихо, а тілько Грицько з очами як шпильки, який хвильки не міг всидїти тихо, підніс в гору пальці та й каже, усьміхаючи ся:

— Теперішні пані вчать нас лїпше, як вчили научитель. Пан навчитель бив нас по руках, як ми по руськи зле читали, а пані нич не кажуть. Вони лїпші.

— Пані кажуть нам усе сидїти тихо — обізвав ся другий, — а самі або читають собі таку грубу книжку, або таки йдуть собі до мами, а ми у креплики бавимо ся... Такі добрі теперішні пані.

— Ми ще й сьпіваємо „Краковячек я цїнь, в Краковян сї родзів"... Ми всї сьпіваємо і пані дуже хвалять нас за те і дають цукорки.

— А по вашому пані вас не вчат? — питав здивований Трясило. Вже кілька місяців таке дїсть ся в селї — а він не знав того!

— Чому би не вчили, — відповів знов якийсь хлопець — але вже по рідше, по рідше... Пані кажуть, що по руськи нам не треба, бо то хлопська мова — а нам панської потреба, бо ми панської ще не вмієм. Пані так сьмішно говорять по руськи. Усе навиворіть. Кажуть: вана весь....

Дїти бухнули сьміхом.

Трясило стояв хвильку задуманий, немов не розуміючи, що дїсть ся кругом нього. Тай на його хлопський розум се все було незрозуміле й непонятне. Сам був щирий і добродушний, то й коли часом заскочив його ворог своєю хитростю — у першій хвилї не розумів, як мож таке робити.

— Таж се противить ся всякій етицї!...

Друга сторона не розбирала, чи се є етичне — щоб тілько було добре.

Так і тепер майже не вірив дїтям, щоб правду говорили. Отже промовив:

— То неможливо, щоби пані вам сказали, що вам не треба по руськи, тому що се хлопська мова. Ви певно зле дочули. Пані казали певно, що ви Русини і вам по польськи

не треба. Таж самі зважте: дома говорите по руськи, по руськи співаєте пісні, по руськи думаєте — і як вам не треба по руськи?! А польського вам нащо? До кого говорять по польськи ваші батьки і ви?

Ні, пані таки так казали, що нам по руськи не треба! — гомоніла кляса.

— То я вам говорю, що то є противно. І так ви паням скажіть, як ще раз про те зачнуть говорити. Памятаєте? Микола, як маєш сказати?

Микола став і прошепеляв.

— Плосю пані я Люсни, по люськи сьпіваю, а далї не знаю.

Трясило став далї учити, як мають казати.

При иньній нагоді заглянув у шкільний дениик.

— Де є Остап Горіниний? — питав, бачучи, що богаче вого сина не має в школї й не має неприсутности вписаної в деннику.

— Горіниний богач, — говорити осьмілені дїти — кури паням носить.

— Тай Долїниього увільнили й Варвару Кривого Омелька, паням дали бульбу...

Колиб се було пригодило ся людинї иньної народности, що в його школї хтось такі засади голосить, хтось так поступає, той певно влетїв би до учительок і зробив їм аванту, а потім і се село збунтував проти них, тим більше, що те село мав за собою — і в цїлім краю зробив би з того справу. Та не такий Трясило.

В першій хвилї здвигнув тільки раменами, а потім: то скандал! Треба застановити ся, що з тим зробити...

Вийшов з кляси, стрінув Латачківних, звитав ся з ними — і пішов домів думати.

— Треба поїхати до старости на скаргу — подумав. Хоч вже по хвилї гадкував: — годї так відразу, треба вперед їм звернути на те увагу, може самі поправлять ся... Се булоб і неетично так відразу денунціювати, не повідомивши їх...

По обідї зайшов Трясило в школу.

— Ох, Боже, які ми щасливі, що пан отець канонік хоч раз до нас загостили! Не погордили нашими порогами! — лебеділа стара Латачкова, простягаючи до Трясила свої кістяті руки. — Яка я щаслива! На ваше приняте зладила я горівку, якої й королева Ядвіґа не пила! Я зараз, зараз унесу, а ти Біпуню кібіцуй тимчасом до отця каноніка.

— То всьо пусте — махнув Трясило рукою. — Принадково спостеріг я, що діти зле читають, гірше як тамтого року. Чому се так? До того довідав ся я, що ви увільняєте дітий від науки. Як то може бути?

— А що ми тому винні, що діти самі не учать ся? — обрунила ся Біня. — Ми робимо все, що до нас належить.

— А хтож се казав дітям, що по руськи їм не треба?! — питав Трясило. Його чоло нахмарило ся, а лице збіліло. Панни мовчали, а він продовжав: — Ви взяли ся ширити просьвіту між руським народом, а самі нищите основу, на якій повинні будувати. Голосите, що їм їх рідної мови не потрібно! Якаж отже та ваша просьвіта, які видасть вона овочі?!

— Як що всечеснійному не сподобало ся, пропу до інспектора! — відказала певна себе Ізя. — Ми вчимо, як нам велено, а більше нічо нас не обходить.

— Як би я мав йти відразу до інспектора, то сюди дармо не заходив би. Я мирно, по товариськи хотів звернути вашу увагу, що з такої праці не зберете плодів. А до інспектора я й сам знайду собі дорогу, без вашої поради.

— Пан інспектор був тут з початком року і казв, що переніс відси Розметанюка за се, що він обтяжував дітий наукою рускої мови і історії... — говорила знову Біня. — Він більше брав, як плян того вимагає, а нам казав інспектор головну увагу звернути на польське, бо по руськи вже досить вміють...

— Інспектор вам казав, інспектором заслюнюєте ся!... — кивав головою Трясило. — Значить ся, иншої дороги потреба шукати. Бо так далї не сьміє воно бути!

В кімнату вбігла Латачкова, в руцї калатала фляшко-

ю горівки, яку принесла з коримн й вимінувала тепер з медом...

— Школа перетворює товпу в народ, — потонув Трясило в думках, вертаючи домів, — школа веде до поступу і волї. А тут той скарб у руках таких інспекторів — таких учительок!...

Інспектора вже знав. От в Свободї вже два роки побудована школа, тільки не можуть діждати ся, щоби інспектор прислав їм учителя. Оноді поїхав слободяньский парох до інспектора по десятий раз, а той знов говорить, що нема учителя і час тепер непаручний і се і те і те і се... — Єґомость, а підїть ви з ним на пиво, — кажуть громадяни. — Хто мастить, той їде! Послухав парох хлопського розуму і пішов мастити. Інспектор підпив трохи й каже: „Я маю й учителя, тільки менї не хочеть ся отворяти у вас школи, бо як вже отворю, то мушу їздити на візитації, а то чотири милї, зла дорога тай ще через воду!...

— Латачківні се тільки дїти свойого майстра. Чи їм залежить що на народї, серед якого жиють, та на його осьвітї? Їм хиба одна журба, щоб народ дав свою чоловавицю, щоб пенсія була на першого! Вони тільки перце, а яке дмухає інспектор, — а тут треба бути хиба дубом, о який усе розбивало би ся!

То знов пригадував собі всю боротьбу, яку мусїв вести, будучи в Підлїсках, боротьбу о найпростїйні річи, о які властиво й не повинно бороти ся! Дві сили стояли на тихих галицьких полях проти себе: темне село, що будило ся зі сну й бажало скинути ярмо — друга ще темнїйша, що бажала вбити найгарнїйші пориви у самім зародї. О все треба було бороти ся: о читальню, склеп, касу... а про вибори вже й не згадувати!

Нинї йде боротьба вже навіть о те, щоби в нашім селї, нашої вчили мови — щоб соловієви було вільно по соловіїному сьпівати!

І брала його досада. Поза занятими становими, поза родинними клопотами оставало троха часу, який бажав зужити на добро села — а тут уживай той час на боротьбу о

таку просту, зрозумілу річ, о яку і не повинен бороти ся в культурній державі...

...Вернув домів.

— Чого Ти такий блідий? Якби зіритований? — питала жінка.

Тільки махнув рукою.

— Певно зайшло щось з Латачківними — думала Галя. — Татко так дуже чомусь їх не люблять, вийдуть в село піду поспитати.

Але того дня Трясило нікуди не виходив. Ходив по кімнаті і як птиця крилами об клітку — так він думками побивав ся.

XI.

На другий день прийшов до нього шкільний сторож зі скаргою на Латачківні... Він розказував широко, що зараз на третий день, як Латачки приїхали, стара зловила його, як ішов до міста позивати Івана Долішного, що переорав межу. Тоді Латачкова просила, аби прислав їй молока, сира і масла, а вона постарає ся, що він виграє справу, бо вона знає всїх судїв та всїх адвокатів... Повірив і став їй посилати молоко, хоч сам мало має. Прийшла розправа од на й друга й третя — аж вкінци програв. Тепер просив, аби пан отець вдали ся за нього до панї, аби йому звернула гроші, бо він удавав ся, та ще його висварила.

То знов скаржив ся, що він отсе вже третий місяць обслугує і носить їм воду, бігає до міста, ходить в село по сир та масло, бо мають малого дїтвака, що не подужає тром паням догодити. Вже третий місяць бігає коло них, а ще не має йому жадної заплати. Стара усе каже: на першого дістанеш! Тих перших було уже тільки, а він ще нічого не дістав! Тому він знов просив, щоби пан отець порадив, що має робити.

Трясила взяла лють. Не так на Латачків, як на дурного сторожа. Чомуж вони тебе не мають використати, коли ти сам даєш ся! Впрочім радив сторожови вдати ся на судову дорогу — посередничити не бажав.

— А все таки то характеристичне — думав — як вони натягають мужиків. Не тільки що село не має з них жадного хісна, а ще й видушують з нього, що тільки вдасть ся. І що за помисли: обіцює протекцію в суді — і кілька місяців молоко за дурно!...

На кождому кроці велика біда з ними. На його дім поганий мають вплив... в школї учать зле... За Розметанюка — тепер не піде хиба жаден. А що найважнїйше: мужик не — тепер не піде хиба жаден. А що найважнїйше: мужик не в силї відріжнити особи учителя від самої школи. І як що вони провинять ся, то мужики скажуть: ось така в нас школа! Конець мусить тому бути!

Иньшого виходу не бачив Трясило як той, якого уживали його батьки й діди і якого сам усе уживав: треба поїхати до старости на скаргу. Правда, староста мабуть стане по стороні інспектора й Латачківних, ...але й на старосту є лїкарство. Поїду хоч би до намісника! — гадкував Трясило. — Вже не раз було, що він справи в обороні села від старости до найвисших властий, від повітової ради — до краєвого виділу. Справи, яких боронив, усе були чисті та добрі і він часом вигравав. Як прийшов до Підлїсок, на місце давного хруня віта вибрали нового, старий заложив протест і щось пять лїт тягнула ся справа, заки Трясило добив ся, щоб поладнано справу. Але таки добив ся! З повітовою радою правував ся також кілька разів по кілька лїт і також часом вигравав...

Тому й тепер рішив ся поїхати до старости і то не сам, а гадав зібрати і сьвідомійших мужиків, що були членами шкільної місцевости ради.... Се й лїпше враженє зробить, як так усї поїдуть...

XII.

Неділя. Осїнне сонце утїкло за гори, лишаючи по собі багрян смуги. Кровю при заходї залило ся сонце.

З приходства вийшов Трясило тай подав ся до читальнї. Вже з далека було чути сьпіви:

Течуть річки кервавії до самого Відня,

Ой послухай цісарику, які люди бідні...

На ліво при вході був склеп і там сиділо кількох господарів, розмовляючи. На право у першій просторій кімнаті зібрали ся парубки, дівчата та жінки. Було весело, одні жартували, другі сьпівали. Трясило пінов у слідуючу кімнату; тут довгий стіл розтягнув ся через хату, біля нього сиділи старші господарі, попивали чай тай покурювали люльки. Між ними усів і Трясило.

— Говорили ми тут уже про все — обізвав ся старий Ваврик. — І про панів і про жидів і про слїпого Гринька, а тепер йде наша бесїда про навчительки.

— І щож ви врадили? — питав Трясило.

— Біда тай вже — продовжав Ваврик. — Перше мали ми доброго навчителя, що дїтий учив красно тай нам, старим, став нераз у пригодї, поміг не одному, порадив в бідї. Одні хлопцї, що вийшли звід нього — нинї в ґімназії, другі письменні остали в селї, добром його спеминають. А тепер кого ми дістали? Де-де-де! Тамтой був як віл, добрий до кождої роботи, а то — мирнавий лопак. Підленькі— ой дуже підленькі.

Бувало положу ся в недїлю під грушою тай кажу Михасеви: „на, читай казету". А воно сяде тай щебече дрібонько-дрібонько, аж серце рознїмасть ся. Тепер він у школах, а молодший Івась тамтого року добре слїбізував, а тепер трохи забув через ваканц, а рентy тепер усе позабув. І книжки не хоче взяти в руки, а все якесь пусте виспівує.

Міркую я собі таке: по тім як корова виглядає, пізнати пастуха, чи добре коло неї ходить. Так і в школї: по дїтваку пізнати научителя. Тай питаю його онодї: „Чи тебе, кажу, не вчить панї, чи ти вдав ся вже такий підленький?" Каже: „казало нам панї, що по польськи тобі конче треба — руського не конче". Пінов я до них. „Як то ви, кажу, вчите, що дїтвак і казети не вміє прочитати? За що я плачу податок?" А та до мене як роззявить губу, булаб єще й з'їла, лиш щом руський хлоп і потвердий. — Один в полї не вояк, а громада великий чоловік, як той казав. Тому кажіть кождий, що хто має на серцї, а чей дібсмо ся права.

— Буком їх зі села — обізвав ся Дуцик і сплюнув на землю. — За що ми платимо податок? У старости, ні у шпех тіра не дібємо ся права! Ми були в полі, а жінки — що на тім розуміють ся? Тому ми й не знали, що дість ся в школі. А там наші діти за наймитів, того посилають до жида по цукор, того в село по бульбу, а мого по воду, бо дужість має в руках. Кажу: не носи. Пішов він в школу і як йому казали носити воду, сказав: не казали мені тато. А тоді молодша вдарила його лінією по руці. Ще й каже: „ти, гайдамако, маєш мене слухати". Приходить до дому та плаче. Мой —кажу — а де твої руки, що ти не віддав? Хочеш, щоби тебе шанували — а сам за себе не вмієш постояти? Хтож нині хлопа пошанує — як не сам себе. Тому конець мій такий: самі робім право!

— Правда: терпи або бий — перебив Трясило, який і не був радий, що розмова такий бере оборот. — І я за тим. Як треба, то й я з вами. Та сим разом ще не треба. Поїдемо до старости і розкажемо все. Він мусить сповнити наші бажаня, бо чиста наша справа. Не сповнить — тоді вже хиба нової дороги будемо шукати.

—А за що вона дітвака мені побиває? Ой перейду я ще їй дорогу — при своїм обставав Дуцик.

— Ми вперед делікатно з ними, а не поможе, вже тоді приміримо хлопський параґраф! — говорив знов дяк Данило. — Кажіть ґазди, хто має від неї яку кривду, щоб знали всі про те.

Хвильку було тихо. Перший промовив Перешилиця.

— Весіле є на те, щоби веселити ся, похорон, аби плакати, а рада, щоби говорити. Тому не гнівайте ся: як моє не в лад, то я його назад. Мій перший пупт такий: мій брат пішов оноді до пані на скаргу, що ваш дітвак, кумо Михайле, вер на нього грудкою, як ішли до школи. Пані научителька питає; а що то значи „вер" а що то „ґрутка"? Там той каже, що мій брат зачав перший, бо хотів єго друлити з боканю, а та знов: а що є „друлиць", а що то „бокання". Дітваки підхопили тепер тай вишукують самі такі слова, що то уживають бойки з Угор, що йдуть до Гошова на від-

пуст. Або возьме дітвак тай слово на виворіть виверне й ще в двоє завяже тай з тим ідуть до пань. То є мій перший пунт, що по руськи вони не уміють. То як вони можуть навчити дітий, як діти мудрійші від них? Кажіть панове господарі.

Господарі покивували головою і він говорив далї:

Мій другий пунт є той, що за масло й молоко увільняють дітий від школи. Безплко дав за слугу та за свого дітвака кілька горнят масла — тай мають тепер бенькарти ва канц до самої смерти. А деж то таке мож робити? Може пан староста і винайде де такий параґраф, то вже будемо знати, чого нам держати ся. Люди, як то може бути?

Третий пунт і трета позиція, що попередник учив і старших, а з тих який хосен? От я вернув з війська тай ходив часом до пана навчителя Розметанюка, а він дав менї книжки тай показував на них — а ті яку дадуть нам науку? Простіть панове громадо, що говорив я так довго, а тілько про ті три пунти умів вам сказати.

— Тай від дітий беруть вони податок — жалував ся Грицько Пастух. — Нї зошита, нї „волу ка" не може сам дітвак собі купити, а все мус у них. Послухайте далї: в склені бере за зошит два нові, у них ясць двоє. Боже пока яніє! А куди йде та надвижка? — їм у кишеню! А нагла що би їх втяла! Новий податок кладуть на село.

— Добре вам так, навчили ви панів на дурнички спокоївіку — тепер маєте! — говорив Бойцун. — Був я в Пруссах на роботї у одного шваба цїлих два роки. Розказую йому нераз, як в нас терпить народ — а шваб усьміхаєть ся! Дурні усе терплять! Не диво, що тяжкий воріг хоче над вами панувати — та більше диво, що ви піддали ся йому. В нас — каже шваб — убилиб комісаря на місцї, як би взяв ся шахрувати при виборах — а ви терпите, чомуж він і в друге не має шахрувати?! Вернув я і виджу, що то усе правда: сам народ наставив шию у ярмо, тай ще й кричить, що ярмо тяжке! А пішлїть тих навчительок під Пруса — там зараз будуть вони инакші, бо Шваби зараз носа їм утруть.

Значить ся: винні ми самі — не любимо волї — кохаємо ярмо!

— Дивіть ся на те, що дїсть ся кругом вас. Казали вам в школах, що тихе теля дві корови ссе! А ви вірите, бо не кортить вас піти до стайнї та й придивити ся, чи то правду написав той, що книжку укладав. Загляньте , а побачите, що то цїлком противно: спокійне й одної корови не виссе, бо неспокійне його віддуцькає, виссе свою порцию, це й другого підоссе. Або насипте зерна дробю тай дивіть ся,що то буде. Качка має широкий дзюб і кривдить курку: курка дзьобає по одному зернови — качка аж давить ся. Прийде когут тай ковтне качку дзюбом по голові і качки вже нема. А скажіть, котре з них спокійнїйше? Качка — чи курка, когут — чи качка? Книжку укладав когут; він хотїв би ще більше зерна відбити у качки й тому написав: спокійне теля дві корови ссе!

Тому я таки за Дуцяком. Правда, як викинемо їх, прийде військо та й схоче нас стріляти, та ми вийдемо і груди наставимо під кулї: най бють нас за правду сьвяту. І слава піде про нас на всїй сьвіт, що вмерли за правду, — й та слава темним отворить очи, видним ще більше дасть сонця і огню. Задне все переднього лавка. Як ми зробимо що доброго, то наші дїти вже сядуть на лавку, бо ми ще стоїмо. Я перший наставлю свою груди — най слава піде по всїй Українї!

Думки дїлили ся на двоє. Старше поколїнє вірило в те, що правда схована в пана старости й намісника, молодше хотїло піти опором, бо „правда умерла між панами". Молодше говорило про те, що свою груди наставить під багнети, щоб слава пішла по всїм сьвітї... Ріжниця зазначувала ся вже нераз. От хоч би й недавно в справі Калуского: старші й Трясило скаржили його до суду, їздили на розправи і правди не знайшли, нарубки не вдержали й ножом його пробили. І настав від тодї спокій і була правда. Отець Трясило бачив, що молодше поколїнє коротше і лїпше розправило ся, голосно нїколи того не казав — в засадї — як слуга Христа — був противний такому полагодженю справи.

І нині зарисувала ся ріжниця.

Добродушному Трясилови видало ся таке просте й зрозуміле: Латачки не добре вчили, їх вплив на село був поганий — то й як міг староста не забрати їх? Він вірив в те, що бореть ся за чесну справу і мусить виграти. Се таке просте й ясне, що й дивно було йому, як могли мужики говорити про насильне виганяє Латачків, про баґнети й славу по всій Україні....?!

XIII.

Ще вчера королева Осїнь проходжувала ся посеред стогів жовтого жита і рясної пшеницї, густих лук високої отави й дерев, що гнули ся від рясного овочу. Прокинула ся нинї — а жовте жито й рясну пшеницю украв чоловік у свої стодоли, трави покосив острою косою, а дерева обтряс з густого овочу. Загнївала ся ограблена королева — дмухнула вітром і спицула холодною зливою, споглянула на гори і гори жовтим покрили ся листєм. Сїла Осїнь тай задумала ся на пустих нивах, що далї їй робити — сї думки імлою стелили ся по нивах і листє обпало з дерев. Підняла ся птахом понід оловяне небо, струсила облак і сніг укрив землю.

Білими нивами сунулись санки в Підлїсок у місто. Се їхав Трясило і Ваврик, Данило і Пристай до старости зі скаргою на Латачків. Сидїли мовчки призадумані. — Трясилови тиснуло ся на думку: а що тодї буде, як староста стане у їх обороні? Бо й сього можна сподївати ся... Але сю думку відганяв від себе...

Коло девятої були в місті. Старости ще не було в канцелярії. Нїчо дивного. Ось такий селюх зірветь ся разом із курми і гонить ся до міста, не знаючи, що пани по добрих забавах в тім часї ще продрімують ся. Трясилови се не сподобало ся. „То я міг встати рано і вже сюди приїхати, а він не може встати з лїжка?" — Та марний був його гнїв. Враз з мужиками усїв супокійно й ждав. Підеш до міста за орудками, а той скочить на пару хвиль до канцелярії і знов пропав як камінь у топю! Усїв отець Трясило тай задумав ся, ду

мав про ячмінь, який нині молотили, згадав і молотільників.. Мужики сиділи мовчки, приглядаючись писарчукам, що молотили пальцями на писальних машинах.

— Адіть, яке це мудре — промовив Ваврик до товаришів — тут кламцає пальцями а там уже готове йде! Не дурний видумав.

— Ет, — махнув рукою Пристай і сплюнув. — И сте гей то колїсє, що ним пани їздять. Нїби то мудре, делїкатне, а панські ноги на колїсю махають як і вані, коли йдете, один — вибачте — панський зад, що видно їде, а ваш іде. А тут і тої вигоди нема. Перше писав — а тепер кламцає, як би душа з нього виходила! Панські забаганки, аби не було скучно.

В тій хвилї перенесло ся по канцелярії протяжне: ист! — і настала гробова мовчанка. Зазрів котрийсь крізь вікно, що вже йде! Чути було тільки ковтанє об ґузики машинові і — запертий віддих. По хвилї увійшов — чоло захмарене, грубенький живіт, тонесенькі ноги, що здавало ся ось-ось луснуть під грубою барилчиною, яку двигали.— Увійшов, оббіг усї бюра, чи всї урядники працюють — зі всїх кутів, як потягнені шнурком, усї зривали ся, шурали ногами й кивали головами, як стадо коний у лїтну парну днину. Щось муркнув під носом, кивнув головою і що-й-но тепер спостеріг панотця.

— Найпокірнїйший слуга отця канонїка. До мене?

— Так, пане грабіо — відповів отець Трясило.

— А ви? Чого? — остро спитав мужиків.

— Ми з панотцем — відповіли кланяючись мужики і складаючи палиці при дверях.

— Прошу! — зігнув ся у двоє, скривив голову, руку як дороговказ витягнув вперід і показує на двері. Панотець не хотів однак іти перший.

— Ви гість — і другою рукою тиць на канцелярію. Увійшов нарох, за ним уважно проїхав ся і староста, немов бояв ся, щоби не зачіпити об двері животом. За ним увійшли й мужики. В канцелярії усїв, ногу заложив за ногу,

поправив цвікер, панотцеви показав рукою на друге крісло і спитав.

— Чим можу служити?

— Приїхали ми до вас, пане грабйо, яко члени місцевої шкільної ради зі заложенєм на панни Латачківни — зачав Трясило.

— Ага Латачківни! Знаю, вони учительками у вас. Ну й щож там вони? Прошу, — перемістив коліна тай слухає.

— Зле — каже парох тай розказує, що нічого вони не учать, що самовільно дітий звільняють від школи та що зле обходять ся з людьми — село деморалізують.

— Овва! Такі дрібнички! — подумав староста. — Я думав по попівськім лиці, що знов може кого вбили, а то така дробина! Добре роблять, що так вчать, на що мені у моїм повіті ще більш гайдамаків?

— Дві справи ви порушили — промовив, як скінчив отець Трясило. — Справу пані Латачкової і її доньок. Пані Латачкова не підлежить моїй власти як предсїдателя шкільної ради і доньок не можу за неї карати. А що до доньок, хто знає, чи то усе правда? Не вас посуджую о неправду, але се певно мужики вас зле поінформували, бо то переходить вже всякі понятя — жиємо в часах, в яких радикалїзм і анархізм перейшов і в найнизші верстви. Вони Польки тай тому певно хлопи ідуть проти них. Я знаю вже то...

— Пане грабйо, я подав факт і сьвідків, час і годину, коли що стало ся.

— Так, так... перше не запримітив я сього. Але коли то всьо правда, я не буду сторонничий. Я так їм змию голови, що до суду-віку не забудуть того! Бож мені прецінь на тім дуже залежить, щоб школа у моїм повіті була взірцева. Я думаю, що то вистане. Чим більше ще можу служити?

Пристай уклонив ся старості глибоко і спитав:

— Перепрашаю вашої ласки, але як то пан староста будуть їм мити голови?

— Як? Дословно, дословно... при першій ліпшій нагоді, як тільки їх стріну, я так їх збепитаю, що стямлять собі

мене до самої смерти. Ой дам я їм науку, дам!

— І то все? То все за всї їх лайдацтва — обрунив ся Трясило. — А скажіть менї, наче грабію, що булоб учителеви Русинови, коли би й поло..лину того змайстрував, чого вони допустили ся? Що більшого зробив Розметюк, що ви його перенесли?! Ми просили і ще раз просимо, щоби пан грабя їх собі забрали. Ми платимо кровавий податок і тому жадаємо доброї школи і добрих учителїв, з яких і село мало би хосен.

Староста заложив руки в кишеню, випняв живіт і спитав:

—— Чим більше можу ще служити?

Картина, що тепер склала ся, надавала ся під кисть маляра: з одного боку стояв переможець, гордий своєї сили, на глиняних ногах, його лице сьміяло ся і було вдоволене — здругого боку „хлопи і піп" стояли з похиленими головами. Трясила пропяли пересердєм останні слова старости. Жаль і злість стискали його горло. Було тихо. — Стояли обі сторони, дивлячись на себе.

— Я питав, чим більше можу ще служити? — спитав знов староста.

— Нічим — відповів Трясило збираючи ся до відходу. — Упереджаую вас тільки, що може бути зле, як ви лайдацтва попираєте — сказав і думка пишнула в його голові: А може я сказав за много?...

— Ви страшите мене? — сьміяв ся староста. Забуваєте любий отче, що в мене є жандарми й баґнети... І я нї вас, нї ваших хлопів не бою ся.

Як були коло дверий, староста докинув:

— Будьте спокійні, я перекажу се інспекторови і він все розслїдить.

Мовчки вийшли довіренники. На самім долї промовив тихцем Пристай до других, що Трясило чув:

— Адїть! Таки правду казав Дуцяк. Жени буком гай уже!

— Ая! Бо й хтож то чував, щоб крук крукови око видобав...

Трясило чув се і мовчав. В його душі відзивали ся давні рани, що вже, здавало ся, пригоїли ся. Прийшло йому на думку, як вилетів з ґімназії за читанє українських книжок. А потім як старав ся і презенту... Старий шляхтич, що жив з утриманками і мав свій гарем, покленав його по рамени. "Dobrze księżuniu, wyście spodobali mi się... jeszcze tylko muszę dowiedzieć się, czy nie jesteście radykałem". А потім як закладав читальню і склеп... Вибори... — усї давні пониженя пробуджували ся і рани ятрили ся в гнїї...

XIV.

— Моє почтенїє! А ви куди премудрий Соломоне? — почув Трясило за собою. Оглянув ся, а се отець Поленанський, давний знакомий. — Вихованок 60-их років, усю надію на піддвигненє народу покладав на Росію, хоч останніми часами інстинктовно старий хилив ся до Українців. Болїло його безмежно, що раз передав тисячку корон тяжко зложених на якусь партийну цїль а ті гроші десь стопили ся... З другого боку бачив, що Українцї збирали сотиками і тисячок доробляли ся. І от старий в думках все ще ждав спасенія від Росії і все ще писав етимольоґією — але говорив, що він Малорос, коби лиш не та куцохвоста фонетика. І гроші давав на „малоруські цїли". Трясило досить симпатизував із ним.

— От — куди ви? — питав старий, а його губи трясли ся мов від морозу, руки дрожали, а очи слезили. Обтирав їх що хвилї дрожачою рукою. Став Трясило тай розказує.

— Латачки... Латачки...?! Знаю їх відкись. Стара голова... не одну людину бачив, усї вже поміпали ся в голові... Але Латачки... Латачки... Ага! Уже маю: таж вони були в моїй прилученій! Тому три роки.

— Хтож вони? Та панї інжінерова та сї доньки? — запитав Трясьло.

— Інжінерова? Так вам представили ся! Та певно, що так, коли кажете — і старий засьміяв ся, поклїпуючи очима. — Таж сї муж був простим будівничим, міщанам в Калуши будував хати, шопи, мости. Ходїть до Козловського

на пиво, розкажу вам больше.

Сїли тай говорять.

— Як був я тому двайцять лїт коло Калуша, то стара була в Калуши і я знав їх історію. Чув від людий, говорили тодї про те. Потому я пішов до Лїсної волї, а вони надтягнули до моєї прилученої, потому знов кудись пішли, тепер Бог вас обдарував ними. Видно великі ваші гріхи! — і старий засьміяв ся, кашляючи.

І вирнула перед очима Трясила мов списана на пергаменї усї історія Латачків.

— — — Латачкова була донькою ...ського міщанина. Батько працював коло землї і ходив ще в міщанській сукманї — донька вже по паньски. Що тільки підросла, покинула батьківський дім: дїтий було більше й бачила, що дома не робить ся добра. До того дома було їй за тїсно — хотїла волї — свого хлїба. І пішла в службу; була покоївкою в повітового лїкаря, кухаркою в старости — і все більше та більше поростала паньско польським пухом. Вкінцї стала й Полькою (батько числив себе еще Русином). А що була гарна, то немало хлопцїв звивало ся коло ньої.

Аж якось раз на якімсь там весїлю богатої міщанки спізнала ся з будівничим майстром Латачком. Був ще молодий і певно мав не більш трийцятки. Бачили ся раз, бачили й другий — та вона на нього й не дивила ся: сказано — жопатий. Аж знов якось стрінув єї і спитав, чи не пішла би до нього на службу. Його жінка уже пів року нездужає — перележує в лїжку, немає кому вести дому, зварити страву, дитину доглянути. Просив єї дуже, примилюючись... Отже пішла. Латачкови поводило ся добре, мав свій дім, щось трохи поля, все роботу і — пів року уже хору жінку.

Пішла і по якімсь часї між нею і Латачком завязали ся сердечні зносини. Стася стала ходити в гарних строях і до нікого уже не залицяла ся — жінка Латачка вянула все більше і більше... В осенї ховає майстер свою жінку, іде за трумною і плаче, біля нього іде панна Стася, заводить ще більше... Люди покивують головами, показуючи на єї фор-

му, що цілком не була, як у дівчини і шепчуть між собою... Вона затулюєть ся великою хусткою і плаче — плаче єще дужше.

По похороні стала ходити в сукнях небіжки... По Різдві взяли обоє слюб. Тільки від вівтаря — вона вже инакша: вперед вона була служба, а він пан — по слюбі відразу змінили ся ролї. Сейчас вона й зажадала, щоб частину поля на неї записав, що він і зробив.

Жили рік і другий і третий і було в них дві доньки: Ізя й Біня. Та на старість стала майстрови привиджувати ся перша жінка, він чув глибокі докори в души, що се через нього пішла вона зі сьвіта. І став пити; небіжка стала тодї частійше навідувати ся до нього і він ще лїпше пив. І тодї пригодило ся нещастє: в нетверезому станї валив майстер дім, підопхав ся під бальку і вона придусила його груди. Ще тільки мав час зробити тестамент.

І знов ішла Латачкова за трумною і плакала дуже...

Доньки підростали. Вже не заглядали вони, як колись їх мати, за міщанськими хлопцями, а усьміхали ся до студентів. До того треба було однак гарно одягати ся — минула ся готівка і мати продала ниву і другу і третю, яку їй записав майстер... Колись доньки пороблять добрі партиї, панови ґімназіясти будуть колись суддями, професорами і все вернеть ся з процентом. Ідуть вечірки, забави — пізно ночами сьвітить ся сьвітло, кожда має уже свого, бо хлопці на перебій горнуть ся до них — але скінчило одно поколїнє ґімназію і як камінь пропало в воду. За ним пропало друге й третє — і дім був би пішов на лїцитацію за дрібні довги, тільки що був донькам записаний...

Та порадили добрі люди у тій біді, щоб панни стали учительками. Що правда: не мали вони нї відповідних шкіл, анї жадного іспиту, але їх мати обтирала колись свої боки коло великих панів, варила в старости, послугувала в повітового лікаря... Самі панни з лиця сподобали ся досить інспекторам, — а що найважнїйше: се діяло ся в Галичинї, де хрунї й палицю старости виберуть послом, коли того захоче староста... то чому й Латачківні не мали-б ста-

ти учительками, коли того захотів староста?! Були учительками коло Калуша і відти знав їх Полошанський, та тут вдала ся Ізя в „якийсь романс" з дідичом, що ся досить ком промітував — тому й перенесли їх далї і так далї — аж они нили ся вони у вас — кинчив Полошанський.

— Видно добрий в мене нюх! — промовив Трясило.— Я відразу пізнав ся на них та на їх звичаях і заборонив жінцї та донцї приставати з ними, бо жінка дуже до них прилипла. І тяжкий камінь зісунув ся йому з грудий та новий насунув ся: а може поза його плечами жінка таки приставала з Латачками? Не так жінка, як Галя, на Галю гірший вплив могли мати Латачківні...

— Що вони в нас не виробляли! — розказував далї Полошанський — і дітий нічого не обучали і брали хабарі й мужиків надували — та що? Хлопи конче їхати на скаргу а я кажу хлопам: вони тверді Польки, мають добрі плечі. Сидіть тихо тай уже. Приніс їх чорт — чорт їх і забере! — Та не послухали мого совіту, поїхали до старости і до інспектора і ще там кудись. А ті, як були — так і остали ся, як справували ся, — так і справують ся! Побачите: вони дївки гожі, а інспектор слабий на жіночу принаду, заїздив до них часто. Поїдеш до Львова, пришлють старості до опровернія — він все опровержет, а тебе ще й до суду заскаржуть за обиду чести. Бо й таке чув, десь було в Городенщинї, читав в Галичанин-ї.. виграв, але що за приємність волочити ся по судах?! Найлучше: сиди тихо тай уже! Прийде колись Москаль, — ой злодій він злодій — але брат! Прийде тай добру дасть за нас науку, за нас та за усї страждання наші! Инакшого ратунку вже нема!

Тут виняв табакирку, понюхав і дрожачою рукою подав Трясилови.

— Настоящая махорка! Славний чоловік Бобриньскій, пособія обіцяв, лише біда — вони знов їх розкрадуть... Ви не любите табаки?

— Не дурно сидїли вони у вас три роки? — промовив Трясило, нюхаючи табаку — У мене тому не бути! До нинї надіяв ся на старосту та на його почуте справедливости,

нині бачу, що треба нам самим робити собі справедливість! Мірка уже перебрала ся!

— То зле! Дуже зле! Я не чув того. Я глухий на то ухо, в яке ви се казали. Старості то не сподобаєть ся — лучше тихо та спокійно. Прийде братушка Москаль, аж він нас поратує.

— Отче, аж се мені сподобало ся! Як би не шанував я вашого віку, сказав си що зробити з такою політикою. Таж то неморально. — По хвилї спитав: Чому Латачки забрали ся від вас — виж їх не прогнали?!

— Самі, самі — і руками зробив жест, немов відганяв від себе усякі підозріня. — У нас гори, далеко до міста, тяжко тес-то стрічати ся з паничами. Тому самі пішли далї, а тепер аж до вас зайшли — зелїзниці близько, отворений сьвіт! Ось чому — самі — я нічо. Загалом я з ніким не люблю задирати ся, тай ще тому не задирав ся я зі старостою, бо ставив резіденцію, моє село цісарське і міг робити препятствія при розписаню конкуренції. Я сидів тихо і дім ни нї маю і чорт їх забрав — от і маєте доказ, що тихою роботою богато мож зробити! — і як індичка до сонця скривив голову та глянув одним оком на Трясила.

Трясило вибухнув сьміхом.

І по тім слові вони розійшли ся.

XV.

Вернув Трясило і все, що чув, розказує жінцї. Думав, що й вона зверне увагу на суспільне тло, на якім зросли Латачки, на суспільні відносини, що видвигнули їх і зробили дївчат ширителькамн просьвіти — хоч з просьвітою вони не мали нічого спільного. Думав, що й порівнає вона для характеристики тих відносин з одного боку протеґоване Латачків — з другого перенесенє Розметанюка — хоч до Розметанюка гони й не вмили ся! Думав, що вкінцї звернє увагу й на систему у виборі людий, які мають ширити просьвіту. Бож не ходить тут о одні Латачківні — а о цїлу систему, що сотки таких Латачківних посилає у наші села — латати просьвіту! Сотки таких, що не знають — нї не

хотять знати ні народу, ні його звичай, ні навіть його мови, якою мають учити. Загалом учительоване стає не розсадником просьвіти серед народу — а поживою галапасів — Латачків. Ось таке думав пан отець і розказав жінці. Жінка нахмарила брови.

— То вона така тандита! Я уважала єї інжінєровою і цілувала ся з нею на писки — а вона жінка простого робітника?! І як вона сьміла мене обманути?!

Розсьміяв ся пан отець — але їмости не було до сьміху.

— Зараз завтра зірву з нею, най тільки зайде вона до мене! То відразу мож було пізнати, що вони такі —а тільки мене щось затуманило! Таж Біня вже при першій візиті мала подерту блюзку під пахою, а стара вже від першого разу брехала, як справжня жінка простого робітника! І в хаті в них неґустовно: жовта софа, бордо фотелї — а зелені застелки! Десь на ліцитаціях купували! Тандита! І що мене затуманило, що я відразу не спізнала ся на них?!

Махнув рукою пан-отець. І каже своїм звичаєм:

— То все пусте!Не о то тут ходить! Сеж байка для мене, чия вона жінка та які у неї застелки — важне мені тло...

— Тло, тло!... Тобі все щось не так як у людий! Галю, Галю, ходи сюди, щось тобі оповім, будеш мати що до Ґеня (судженого) написати.

Пан-отець і не брав ся далї толкувати, — тут треба б було зачати від семого року, щоб єї батько толкував, не я — думав. Пані-матка розказувала тимчасом донці, але тому що вона то вже переповідала тай що донці було годі розказувати про ‚романс‘ па-и Стасї із Латачком—тому змінила вона в дечім ту історию. І вийшло, що Латачкова отруїла першу жінку Латачка, змусила його, що мусїв женити ся з нею, потому і його мабуть згладила зі сьвіта. А тепер ходить безкарно тай ще й чванить ся, що вона інжінєрова! Інжінєрова! Але палець божий єї не мине!

— Видно аж дуже добре, що вона його не любила, коли його отруїла — замітила Ганя. То все так, коли хтось не любить, а побереть ся, то з того мусить вийти траґедія..Я то

кажу, що то так воно все! Тай майстер завинив — не мав серця, бо він міг не допустити, щоб та Стася отруїла його жінку?--говорила Галя що тепер шила собі виправу і мріла в одно про судженого й весілє. — — —

Пані матка ждала хвилї, коли прийде Латачкова просити сї о цогідь — заходила вона звикло ранками, як пан отець був в церкві, або у селї: І їмость вже зладила собі навіть проповідь та „слово правди і науки", яке мала проголосити Латачковій.

Латачкова не довго дала на себе ждати і два дні опісля забігла на парохію.

А було се ось так: якось перед двома тижнями була учительська конференція в сусїднім селї й туди поїхали як на баль вистроєні Латачківні. Що правда, говорили вони, що на дармо старали ся о них адвокати, професори й директори — та дійсно й за сїльського учителя булиб переснацерували ся, щоб тільки котрий брав. Отже як на баль поїхали на конференцію і тут спізнала ся Ізя з учителем Наконечним. Обоє відразу припали собі до вподоби: йому заімпонувало сї образованє — а їй, що мав гладке личко й чорний вус і мав приготовляти ся до виділового іспиту. Отже він міг колись бути учителем семінарії, або може й директором школи, а може й інспектором буде...

Біня не потягала за ним, кажучи, що він Русин... але стара замітила на се, що й між Русинами може бути порядний чоловік...

Свербів язик стару Латачкову зараз побічи тай про все розповісти коханій їмості, але як то між жінками: в таких справах нема приязні — приязнь — приязнію — а хлопця моїй дощі їмость готова ще відмовити! Того побоювала ся Латачкова й постановила мовчати аж до відповідної хвилї. До того вона й не мала часу, поїхала раз в місто за шовковими блюзками для доньок — та жид не дав без гроша, мусїла у друге трудити ся через — парпивого жидиська! Усе житє в школї обертало ся тепер коло Наконечного, мати випитувала а який він?. а кілько йому літ?. чи високий? — чи саме під пару? То знов усї радили й застановля-

ли ся, коли він приїде з першою візитою? За тим питанєм й не звертали уваги на те, що діялось в селї.

Стара була певна, що він приїде або в неділю в сам південь, або в будний день коло четвертої по школї і тому все в будень мала готову каву і тїсточка — в неділю обід панський. Та стало ся инакше, боякось о два днї потім, як Грясило вернув від старости, — в будний день, в сам південь, самісенько перед обідом притарабанив ся Наконечний. Стара звитала ся з ним, завела в сальон, побавила, заки прибрали ся доньки і кинулась до кухнї. Тут сплеснула зажурена руками — як качка крилами, виплинувши зі зимної води. І заклила його до семого поколїня! Пізнати, відразу, що Русин, не знає коли їхати з візитою! Але на рефлексії не було часу: приїхав старости ся буде колись інспектором, а що найважнїйше чоловіком Ізї — без обіду не мож його пустити! А тут, розступи ся земле: при огнї кипіла й булькотїла на всю кухню бульбяна зупа й пишіла пісна мамалиґа.

Та не така Латачкова, щоб стояти зі заложеними руками та журити ся — раз — два закинула хустку на плечі тай біжить на парохію. Імостї не було в кухнї — а на кухонній блясї кипів росіл — вже заправлений петрушкою. Не довго думаючи вхопила баняк з росолом і гайда з кухнї!

Ой то не з города Азова, не з турецької неволї трох рідних братів утїкало, двох кінних, третїй піший-пішаниця за ними біжить-підбігає, кровцю слїди заливає — а то з парохії з великим горшком росолу панї Латачкова жене — утїкає, за нею їмость біжить — дрібоче — підбігає, стару Латачкову клине — проклинає.

— Я посилала вчора аж до міста, щоб приніс крухонь ке мясо — а той чорний ворон украв від огня! — лементувала їмость.

І до мужа.

— Зараз, таки завтра їдь менї до старости най забирає їх собі! Я не видержу вже з ними! — Їмость була справдї дуже люта — не так може ізза росолу, як більше тому.

що се зробила Латачкова, та, що звала себе інжінеровою— а була жінкою простого робітника!

— Марисько — розказувала тимчасом Латачкова до слуги, добігши до школи. — Лови курята, що бігають по нашім обістю і ріж мені зараз!

— Таж то чужі, то Теслї Гринька. Гріх.

— Не пискуй! Як кажу — зараз мені ріж! Я йому завтра у троє заплачу!

Що на парохії уже цілий день їмость була в досаді на Латачків, не потреба й казати. Вечером спозирала по хвилї крізь вікно.

— В будї сьвітить ся еще, видно еще не поїхав. Певно, що они його зловлять, росіл був знаменитий, мягоньке мясо, вже й закрищений... Ой щоб я тільки знала, як той дурень називаєть ся — я зараз усе йому розказалаб! Гірка буде його доля, як він побратаєть ся із тою драбнею! Се й обовязком чесного чоловіка його упередити!

— Не пхай пальцї поміж двері. Щож се тебе обходить? — говорив усе етичний муж.

— Не пхай пальців? Як то? Таж то мій обовязок слїпому отворити очи. Я мушу то зробити, щоб тільки знала, хто то був. Я зараз анонім до нього напишу. Шкода, що я не післала Каську, щоб спитала візника, відки той дурний...

І знов ждала панї-матка, що як завтра прийде Латачкова — (а) прийде певно єї перепросити!)—то вона за двері єї викине. Без пардону єї викине, що росіл краде від огню! — Але минав день і другий і третій, а Латачкова не приходила. Обдумала, що лїпше пождати, аж трохи перетреть ся... Може припадково стріне коли їмость, а може прийде суджений Галї — тодї найлїпше буде піти — в такій хвилї їмость усе позабуде!

XVI.

Тряспла мучила тимчасом думка про Латачків. Куди глянув, усе не сходили вони йому з думки. Пішов до школи — не бачив плоди їх роботи, стрінув в селї якого мужи-

ка, той жалів ся, що винні йому за се або те, що зловили його курку й зарізали, що винні йому за масло... То знов згадав старосту і ставало йому перед очима те пониженє й упокоренє, якого зажив. Їздив боронити загальної — не своєї, доброї — а не злої справи, а той пан позбув його кпинами.

І з думки не сходила гадка, щоби їх позбути ся із села.

Тепер вже не вірив у старосту і в те, щоб він справедливо поладнав справу. Староста може й скаже при пиві інспекторови, інспектор може усьміхнеть ся й обіцяє заглянути колись до Підлїсок ut aliquid fecisse Videatur! Ali — а не правду, о яку Трясило й громада бороли ся!...

То може би віднести ся зі всїм до Львова? Ніж зі стали — а ріж ним все та все, той ступить ся, з'їсть ся. І він їздив не раз і не два до Львова. Колись брав ся до того горячо й повний запалу, вірив, що мусить виграти тай товк ся по панах і підпанках, по канцеляріях і передпокоях. Та чи то все також не обридне, що сам спомин стає кісткою в горлї?!

До того дїла не ставало нинї уже й стиду, щоб жебрати ласки, жебрати о те, що по правдї, правно, йому належить ся... Ще й може жебрати даром...

Але щож йому робити?

Треба добре надумувати ся! Як кождий Русин був дуже терпеливий, було треба аж сему шкіру із нього стягнути — тодї щойно крикнув. Так і тут: і не вірив в старосту і до Львова не хотів їхати — не ізза принципіяльної причини — а тому, що вже й галицькому Русинови стало стидно.. Як би не той стид... поїхав би певно і знов просив справедливости...

Досить, що справа стояла, ще ждав, що прецїнь скаже староста — а день ішов за днем...

Аж поїхав якось в місто і на ринку стрінув інспектора — вернув домів і чує, що в Підлїсках був інспектор в школї. Нікого не допустив до себе і скоро відїхав в противний бік, щоби не стрінути Трясила... І се була та шеста скіра,

яку тягнули з нього... Три дні опісля дістав Тряснло письмо з окружної ради.

„....Залагоджуючи справоздане ц. к. інспектора з дня 11. січня б. р. З. повідомляю Всечеснійшого Отця, що ц.к. Рада шкільна окружна ухвалила на пленарнім засіданю дня 13 січня б. р. перейти над справою пані Сабіни Латачкової до денного порядку, а то з тої причини, що пані Сабіна Латачкова, будучи особою приватною, яко така юрисдикциї ц. к. ради шкільної окружної не підлягає. Рівночасно повідомляєть ся Всечеснійшого Отця, що дисциплінарне слідство переведене ц.к. інспектором проти Сабіни і Ізидори Латачківних не виказало нічого каригідного

Староста Глажкевич".

Аж то письмо дібрало ся до семої скіри Тряснла. І навіть в нім — галицькім Русині — усе забурило ся. Передумував, кілько то праці вложив він у те, щоби зорґанізувати селян до просьвітної праці, щоб навчити мужика, що громада — то сила, що сила громади у єдности і в тім, щоб особисту волю й особисту справу підчинити загалови. Він сам один те знав, кілько терпеливости й відреченя було на то усе треба, знав як часом толкував годинами, що то є просьвята, що то загальне добро — а потім чув за плечима, що все дуже красно говорить він — а таки пощо нам каси? — щоб з нас потім стягали сорочки — як стягали за той твердоруский банк у Львові? Тоді дрожали його нерви і кілько то сили коштувало його нераз, щоб не бухнути гнівом та не плюнути на все! Не плюнути народови, що темний не бачив ясного сонця.

Усе житє вів в недостатках, бо поза громадською працею ставало мало часу на господарку, на дбане про парохію і „піднесене приходів" — як се казали деякі сусіди, що звали його радикалом. Усе житє тягнув як віл без відпочинку тяжке ярмо!

А тут прийшли Латачківні, що заблоченими ногами доптали те, о що він боров ся. Він ледви що призвичаїв село, аби шанувало свою мову, а тут вони говорять мали-

лтям в школї: „по руськи вам не треба, досить, як будете зміти по польськи... — Він ледво приглядив у селї ріжницї між білою полотнянкою а чорним сурдутом, попередний вчитель учив і старих — вони копали нову непрохідну пропасть... — Він учив, щоб найбільше дбали про свою школу, бо в школї і просвітї будучність народу — а тут та школа опинила ся в таких руках!

І тодї одного разу прийшло йому на думку, щоби проти них зробити у селї страйк— як колись робив у Луцї. Ту було й лекше його перевести бо не вимагав він жадних жертв, а тільки най нїхто нїчого не дасть галанасам — нї продасть, нїкуди не піде — нї поїде. А вони відтяті від міста і сьвіта, тимбільше в зимі, — най ширять свою культуру.

Тепер було йому й дивно: чому скорше не впав на ту думку, вонаж така проста! Дурно тільки часу втратив, дурно їздив просити о ласку — тим більше, що мав народ за собою! В народї є сила — а він єї місто скріпити — присипляв єще до сну. І кілька днїв по тім зачав ся в селї бойкот проти Латачків. З уст до уст тихцем іпов зазив. Як часом ширить ся слабість, забираючи із кождої хати свою жертву — так і тепер нїхто не видів, нїхто не чув, хто говорив та зазивав, а з хати до хати, з уст до уст нїпов зазив:

— Не має справедливости на сьвітї — ратуймо ся самі. Будьмо панами на своїй землї!

Навіть корчмар нїпов з мужиками. Його пиваґро мав склеп в містї, у нього набрала Латачкова ще в лїтї матерій і не заплатила. Упоминав ся раз і другий і третїй, вкінцї стратив терпець і написав до неї обидливу картку, що вона злодійка, добро його розкрадає. У відповідь заскаржила його Латачкова перед суд за образу чести, а суд засудив його на два тижнї арешту. І надію втратив, щоб гропі дістати і ще два тижнї пересидів ся...

І жид за жида став до бойкоту разом з мужиками.

XVII.

Заняті сватанєм Наконечного Латачки й не бачили

хмар, що збирали ся над ними. — Що Трясило їздив зі скаргою до старости, знали Латачки від самого таки інспектора. Сейчас зладила ся Латачкова побічи до Трясила і зробити йому сцену, якої ще й не бачив, так дуже розгнівала ся... По хвилї подумала однак: небаром буде Ізине весїлє, потреба буде не одного...І той індик,що походжає по приходстві, придав би ся... і ті качки що там цїлий день казакають, придали би ся також, коний нераз буде треба в місто, а про тарелї й відельцї вже й не згадувати! От Лїнне вона вже по весїлю скочить до попа і дасть йому науку. Сеж нїдлїсть денунціювати тих, з ким в приязнї жисть ся, се дволичність! Але почнелить ся вона єще з ним — по весїлю.

Ізя була загалом противна, щоб попови дорікати. Інспектор знайшов все в порядку і радив їм подати ся о запомогу, а він вже постарасть ся, що сї дістануть. Отже мати повинна хиба в благородний, великодушний спосіб пімстити ся: вона — стара повинна піти і в руку молодного попа поцїлувати тай подякувати за те, що вистарав ся їм о запомогу — але й се також уже по весїлю.

І до їмості в гості єще не ходила. Гнївала ся не лише на попа, але і на їмость. Хоч з другого боку так і свербів єї язик сказати їмості, що Ізя — єї Ізя уже віддасть ся! Свербів язик, що вже й без судженого Галї хотїла скочити, скочити хоч на одну хвильку... Аж зирк, а тут їде якось сама їмость в місто. Латачкова не вдержала зі своїм гнївом, закинула хустку на плечі й біжить до санок.

— Як ся маєш, моя кохана Галюсю! — злебедїла стара до їмості. Підійшла близше та й сплеснула руками. — А бодай би мене побило! То ви, — а я взяла вас за доньку! Де ви купили такий чудовий капелюх, що я аж не пізнала вас?!

— Нещирі комплїменти, обмудні комплїменти, я вже розумію ся на тім! — остро відповіла їмость.

Але Латачкова нїчо, обскакує санки з усїх боків і язиком поплескує.

— Який у вас смак делїкатний та ніжний. І хто вам

робив таке делікатне футро? А зарукавець де ви такий купили?

Їмость виставляє лице з хустки тай усьміхасть ся, рачкова розмову вже на иньші шляхи.

— Радуй ся, кохана їмость! Радуй ся! — промовила, беручи паню Трясилову за руку. — Радуй ся! Моя Ізя уже віддасть ся! Я тому й вибігла до тебе. Прости мені все.

— За кого? Кажіть за кого! — питала і так цікава їмость. — Тамто усе байка.

— Вперед радуйте ся! Одна ти в силї мене зрозуміти.

Їмость виставляє лице з хустки тай усьміхасть ся, радуєть ся...

— Лїпше радуй ся... лїпше! Ти не тїшиш ся, як треба.

— Кажіть вже за кого, тодї й більше буду тїшити ся. Кажіть вже раз, бо дуже я цікава.

— Ой ти про нїчо та нїчо не питаєш, а лиш „за кого" та „за кого"? Він дуже добра партія, він буде колись директором в Стрию, інспектором або й професором в Станїславові. Чогож хотїти більше?

— Чим-жеж він тепер? — спитала нетерпелива їмость. — Тепер чим він є?

— Ага! Тепер! — і Латачкова ломить руки. Їй сараці, що ще не давно віддавала доньки за адвокатів і докторів їй дуже тепер нїяково, що він простий сїльський вчитель. І відказує: Тепер чим він є? А за кого-ж віддавала-б я свої доньки — як не за порядного чоловіка. Яж все казала, що не дивлю ся на становиско — а тільки на характер — на характер! І на те, щоби був порядним чоловіком.

— Але яке його становиско?

— Ой Боже, мій Боже! Ти все одно і те саме! Таж я уже казала, чого єще питаєш?! Він буде директором в Стрию, інспектором у Львові, або професором в Станїславові: Яка я щаслива, що така добра партія пригодила ся моїй донцї.

Пів години вони ось так говорили, в коло обертаючись, мов кінь при кираті. І їмость, нїчо не довідавши ся,

поїхала далї — ще більше цікава. Не вдержала і питає візника:

— Михайле, а може ти знаєш, хто то до школи їздить тепер до паннів.

— Та то прошу їмость Яць.

— Який Яць?

— Та во з Волї син дяка. Яць, він нїби є навчителем десь там. Не скажу, бо не знаю, де.

Зітхнула їмость глибоко.

— „Ще тільки раз мене Латачкова надула, а більше уже нї!" — і знов гнїваєть ся на Латачкову. То всьо таки правда, що муж говорив! Аж тепер показало ся! Відразу пізнати, що то жінка простого робітника. Де-ж би пиьна за такого Яця доньку віддавала?!

XVIII.

Якось з початком сїчня осьвідчив ся Наконечний Ізї. Були вийшли на прохід. Тодї Ізя вискочила на купу снїгу перед школою тай деклямує сцену зі Словацького Кордіяна на вершку Монт-Блянка.

Tu szczyt... lękam się spojrzeć w przepaść świata ciemną.
Spojrzę... Ach! pod stopami niebo i nad głową
Niebo... Zamknięty jestem w kulę kryształową,
— — — — — — — — — — — —
Jam jest posąg człowieka, na posągu świata...
— — — — — — — — — — — —

Вітер розвівав єї волосє, очи піднесла до хмар.

— Музо моя золотенька! Які чудові вірші ти укладаєш! — подумав Наконечний і сейчас попросив єї о руку. Вертаючи спер голову на єї рамя й розмріяний шептав:

— Звичайна рутенка може й буде чутлива ніжна — але то все таке примітивне, що аж гидко! А в вас, панно Ізю, такий артизм, така гарна—артистична душа! Незвичана естетика розум та інтелїґенція, розкриває передімною цїле море ґрацій, принад та розкошів. Ви всїм тепер для мене.

— Я не думала нїколи віддавати ся, а хотїла посьвя-

тити ся одній тільки школї, але скоро пізнала вас, — для вас і тільки для вас зміняю свою постанову...

І саме тоді коли Наконечний мав знов приїхати, щоб обговорити реченець весїля — зачав ся в селї бойкот. В передодень післала Латачкова в село слугу, щоб принесла зо дві молоденькі курки й масла й яблок і ще там чогось. По добрій годинї вернула слуга без нічого.

— Ніхто ніде нічо не хоче дати. Кажуть що панчи зле вчать, а панї хотїлиб все за дурно. Кажуть, аби панї йшли собі по то все до шпехлїра... Або я знаю, що вони хотять? Так казали у селї тай я так кажу.

— Хто таке казав? Дурне говориш тай тільки. Засиділа ся в селї тай тепер верзеш, що ніхто ніде не хоче нич продати! Марш менї ще раз у горішний кут, бо на сто чортів тебе нажену, йолупе один!

Пішла слуга і знов з нічим вернула.

Поміркувала Латачкова хвильку тай каже до доньок:

То — все через того диявола попа? Ой не дарую я йому свого. За дурно не дадуть, то дадуть за гроші. Нема вже що робити, треба й заплатити. — Одягла ся й сама біжить у село.

Оббігла в перед тих, що ще нічо їм не винна — та всюди відповідь одна: нема. Тоді кинула ся вже й до тих, яким була винна.

— Добре, я продам вам і дві курки — каже Олексиха — та ще вперід заплатїть за давні курятка.

— Кумцю, заплачу! Я й тому прийшла, кільки вам дати?

Взяла Олексиха гроші тай каже, що тепер курок на продаж у ньої вже цїлком нема.

— А дїточки ваші усї здоровенькі? Усї дужі? — питає солодко Латачкова, але нинї й на то не зловиш Олексиху — у неї відповідь одна: нема. Побігла тодї Латачкова до Матїя, а там парубок рубає дрова.

— Вам курочок треба? Таких біленьких — єще молоденьких?

— Ая, таких, таких, моє серденько. Покажи котрі і клич зараз маму.

— Та що, як курочок нема? Але може могли би бути когутики, підкішнятки?

— Мені всьо одно, показуй котрі.

— Та коли й когутиків нема — і шкірить до старої Латачкової свої зуби.

— А бодай би тобі на віки так губи покривило! — і далї побігла. В одного господаря замкнені двері, у другого вибіг проти неї пес, побігла до жида — але й він каже: заплатїть давне... До читальняного склепу уже й не вступала. — Хотїла найти конї, щоби самій поїхати у місто, та нїхто й коний не хоче дати. Побігла до парохії, але й тут їмость замкнула перед нею двері. Та як? За Яця доньку віддає — і їмость малаб єї принимати?!

Вечером утїкла й слуга.

І серед таких обставин приладжуй ся до принятя нареченого! Замітає сама пані Латачкова, сама миє начинє, самі панни вигладжують підлогу. Гірко жити на сьвітї між некультурним хамством — зітхає стара і пригадує собі, як колись була покоївкою... кухаркою... Ну, тодї бодай мусїла робити — а нинї? — усе через тих хамів! Бо вона нїяк не розуміла, чого се хотять вони від неї?! Щож злого вона їм зробила? Кождий повинен жити, як уміє. І вона тягнула із житя користи, які вдало ся. Чогож вони хотять! І на старість не дадуть спочати!

Вечером промовила Ізя.

— З того всього видно, що проти нас є заговір в селї. Що ж то буде, як в ночи нападуть на нас?

— Дурне говорши! — потїшала мати, хоч та думка і і єї трівожила, тільки донькам нїчого не хотїла казати. Молоде — єще перестрашить ся.

— То дуже можливо! — продовжала Ізя.

— Нападуть, убють, обрабують тай роби тодї що хочеш! І пощо ми йшли сюди? Так добре нам було в Лїсній Волї при старім Полошанськім, що все сподївав ся Москалїв. Нї, скортїло вас далї. А я казала, що чула, що тут самі

фільозофи, радикали, акафісти. І що тепер буде?! Треба конче, щоби й сторож ночував із нами. Біню йди та закли його конче.

— Таж ти старша, йди сама.

— Чого ви страшите мене? — сварила ся мати — Идіть обі й кликніть з-за дверий,коли вже так конче хочете. Мені його не треба... він вчує й прийде.

Вийшли обі зі сьвітлом до сіний та вже не важили ся від рундука отворити двері. Там певно сидить хтось зі сокирою! З криком вернули назад.

Позасували усі двері, попідпирали столами й кріслами, вікна коцами заслонили, у другій кімнаті сьвітять сьвітла, щоби змилити розбійників — і всї три кладуть ся разом, обнімаючись руками. Як вмирати — вмираймож разом. Латачкова кладе крім того коло себе горнець з попелом, щоб розбійникови засипати очи. Ізя бере довгу щітку, щоб здалека звалити його з ніг, Біня гачок, щоб голову розбити.

— Біню, ти спиш?

— Ні...

— Бо й я ще ні.

— — — — Ізю ти спиш?

— Ні...

— Бо й я ще ні. Ізю, а що би було, колиб він виліз спід ліжка і нас зловив за ноги? Чому ми не подивили ся під ліжка? Мамо, ви спите?... — Щось рухаєть ся коло мене!...

Як рано пробудили ся,було всюди тихо й спокійно.Уся земля покрита білою плахтою. На дворі тріскучий мороз, до ясного сонця лицали ясні хрусталики снїгу, немов хто землю обсипав би білими перлами й лискучими цьвітами. — І в селї спокій.

— — — — — — — — — — — —

Щось в кілька тижнів опісля випроваджували ся Латачки з Підлїсок. Староста, як се перевідав ся Трясило, намовляв їх, щоби остали, але безуспішно, післав був навіть двох жандармів у село для їх оборони — та вони сиділи без діла, бо й перед ким мали їх боронити? Всюди був супокій і тиша — зимова тиша в галицькім селї. — —

Гурмою облягли мужицькі вози школу, як прийшло ви проваджувати ся Латачкам — того вже не жалували. Стара Латачкова аж розплакала ся, з усіми хотіла в писки цілувати ся.

— Діти мої, як жаль мені вас покидати, як жаль, що не у вас зробила я донці весілє... бо знайшов ся лютий ворог, що розбив нашу приязнь... Бодай би він не мав потіхи із своїх дітий, бодай писки йому покрутило, бодай собі икнув як камінь у млині!

Та передні вози вже рушили в дорогу.

Рівночасно дістав отець Трясило повідомлене зі шкільної ради, що приходить новий учитель зі жінкою. Що він був за один — Трясило не знав.

— Та не журіть ся, панови громадо — говорив мужикам. — Як що не піде нам під руку, ми вже знаємо антику на таких панів...! — —

Д. 9. грудня 1909.

Про полові справи.

Книжочка лікарська котру кождий повинен перечитати і научити ся дечого пожиточного для свого житя. — Ся книжка кождому придатна. — Ціна..... 30ц

Порадник Лікарський. — Ціна..... 20ц

З Житя Первісного Чоловіка і Сучасних Дикунів. — В. Лупкевич. — Переклала Олена Охримович-Залізнякова. — З 23 рисунками в тексті.

Вже сам заголовок книжки каже сподівати ся, що говорить ся там про дуже цікаві річи, бо і хтож не цікавий знати, як жили наші прародичі або й теперішні дикі люди, про яких такі дива кождий чує ще в дитинстві. Книжочка поділена на трийцять розділів, а в кождім з них говорить ся про якусь иншу сторону житя наших поселенців або теперішних дикунів. До кождого розділу додано кілька образків, які поясняють ще ліпше то, що написане. — Ціна 25ц

Житє. — Написав Гнат Хоткевич.

Книжочка не велика, написана однак дуже цікаво і легко. — Що таке житє? Питанє легке а так трудно на него відповісти. А прецінь нема місця на земли, де би не було ніякого житя. Чи підете на далеку північ, в царство вічних снігів та ледів, чи до згорілих під сонцем пустинь полудня, де на тисячі миль нема каплї води, чи підіймете ся на високі, найвисші на земли гори, чи спустите ся на яку тілько можливо глубину — всюда знайдете житє. — Питанє: що таке житє? — Ціна..... 15ц

Поміж Землею а Небом. — Написав Микола Чайковський.

Автор приступно розвідує про найважнійший здобуток людського розуму, про завойованє людиною воздуха. На вступі дає загальні відносини про лїтанє взагалї: длячого одні сотворіня лїтають а другі нї, про воздух і воздушні тїла, як лїтають птиці, ріжні роди приладів до лїтаня. В кінци говорить про бальони і лїтаки себто машини до лїтаня. Численні ілюстрациї улекшуть зрозуміне прочитаного. — Ціна..... 10ц

Важнійші Права Канади. — Зібрані для українських фармерів і робітників. — Ціна..... 35ц

RUSKA KNYHARNIA

848-850 Main St. Winnipeg, Man.

СЬПІВАННИКИ

НАКЛАДОМ РУСЬКОЇ КНИГАРНІ
і инших видавництв.

Наша Дума

Українсько-Руські народні пісні. Зібрав і для хору уложив **Філярет Колесса.**

Наша Дума містить майже виключно українсько-руські народні пісні т. є. такі, що їх складає і співає сам народ. Се заразом перша збірка народних пісень в чотирогоголоснім хоровім укладі. Цілию сього виданя — як зазначує композитор — є подати укр. співучим кружкам свіжий а до того питомий корм, щоби наші співаки через свою рідну пісню підносили народного духа і помогли зрозуміти та оцінити широким масам нашого укр. громадянства велику вагу і красу народних пісень.

Наша Дума ділить ся на дві головні части: І. мішані хори, II. мужеські хори. Кожда часть обнимає 25 пісень на чотири голоси. Поодинокі пісні сеї збірки, споріднені з собою тонациями лучать ся в малі ґрупи так, що можна їх співати разом мов малі вязанки пісень. Ґрупи сї зазначив композитор у змісті скобками.

Всім укр. драматичним а взагалі всім укр. співучим кружкам поручаємо сей збірник горячо. — Ціна..... **$1.50.**

Найкрасші народні дівочі пісні..... **25 ц**
Збірник народних пісень і дум..... **30 ц**
Пісні про Канаду і Австрію..... **40 ц**
Коломийки, Думки, Шумки..... **15 ц**
Збірник найкрасших українських пісень..... **25 ц**
Новий збірник народних пісень, дум, думок, коломийок і пісень весільних ..... **25 ц**
Січовий Співанник. — Ціна..... **25ц.**
Український співаник, 176 сторін..... **40 ц**
Робітничі пісні, (всї староправеві)..... **25 ц**
Пісні Рекрутські до маршу на ногу і пісні жартобливі.... **20 ц**

КВАРТЕТИ

Українських Народних Пісень на мішаний хор. — Зібрав і обробив О. В. Стех, ч. св. В В се є одиноке українське видане.. **50ц**

RUSKA KNYHARNIA

848—854 Main St. **Winnipeg**

137
4966 X 9